

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.13 - МКР. 1741 "С" 2022.11.21.18. ПЗ

НУБІП України

КУДЕРСЬКОГО БОРИСЛАВА

КОСТЯНТИНОВИЧА

НУБІП України

2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 330.131.5:631.11:637.12

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Декан економічного факультету Завідувач кафедри економіки

Анатолій ДІВРОВА (підпис) Вікторія БАЙДАЛА (підпис)
" " 2023р. " " 2023р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему
"Економічна ефективність виробництва молока в
сільськогосподарських підприємствах України"

Спеціальність 051 – "Економіка"
Освітня програма Економіка підприємства
Орієнтація освітньої програми Освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент
Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи
к.е.н., доцент

Тетяна ГУЦУЛ (підпис)
Тетяна ГУЦУЛ (підпис)

Виконав
Борислав КУДЕРСЬКИЙ (підпис)
Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки

д.е.н., проф. Вікторія БАЙДАЛА

2023р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту

Кудерському Бориславу Костянтиновичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність **051 – "Економіка"**

Освітня програма **Економіка підприємства**

Орієнтація освітньої програми **освітньо - професійна**

Тема магістерської роботи: **«Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України»**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від **"21" 11. 2022 р. №1741 «С»**

Термін подання завершеної роботи на кафедру **2023. 11. 05**

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: **звітність сільськогосподарських підприємств**

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи та методичні засади економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах
2. Економічна оцінка розвитку виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України
3. Напрями відновлення та подальшого розвитку галузі молочного скотарства в повоєнний період

Перелік графічного матеріалу: **таблиці, рисунки, схеми**

Дата видачі завдання **"21" листопада 2022 р.**

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

Тетяна ГУЦУЛ

Завдання прийняв до виконання

Борислав КУДЕРСЬКИЙ

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему «Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України» викладена на 74

сторінках комп'ютерного тексту, містить 13 таблиць, 13 рисунків. Для написання магістерської роботи було використано 93 літературних джерела.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є комплексне вивчення та розробка шляхів підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України в довоєнний період.

Об'єктом дослідження є сільськогосподарські підприємства-виробники молока в Україні. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та організаційно-економічні засади виробництва молока та шляхи підвищення економічної ефективності його виробництва в сільськогосподарському підприємстві.

У процесі дослідження застосовувалися наступні методи: розрахунково-конструктивний, порівняль, монографічний, співставлення, графічний та інші.

Інформаційною базою для написання магістерської роботи були нормативно-правові акти, що регулюють діяльність сільськогосподарських підприємств, матеріали конференцій, навчально-методична література, дані Державної служби статистики України.

В першому розділі магістерської роботи розкрито суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та методика розрахунку

показників економічної ефективності виробництва молока,

охарактеризований стану галузі молочного скотарства після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України. Другий розділ роботи присвячений аналізу стану та ефективності виробництва молока в

Україні в довоєнний період. В третьому розділі роботи запропоновано напрями відновлення та подальшого розвитку галузі молочного скотарства в довоєнний період.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, молочне скотарство, економічна ефективність.

ЗМІСТ	
Вступ	6
Розділ 1. Теоретичні основи та методичні засади економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	8
1.1. Сутність економічної ефективності та фактори впливу на ефективність виробництва молока	8
1.2. Методика оцінки економічної ефективності виробництва молока	11
1.3. Сучасний стан розвитку галузі молочного скотарства в Україні	16
Розділ 2. Економічна оцінка розвитку виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України	23
2.1. Стан та об'єктивна необхідність розвитку молочного скотарства	23
2.2. Динаміка розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах	30
2.3. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	40
Розділ 3. Напрями відновлення та подальшого розвитку галузі молочного скотарства в повоєнний період	46
3.1. Обґрунтування безбитковості виробництва та прогностичні орієнтири розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах	46
3.2. Вплив годівлі корів на їх продуктивність в сільськогосподарських підприємствах	52
3.3. Перспективи розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	55
Висновки та пропозиції	62
Список використаних літературних джерел	66

ВСТУП

НУБІП України

Сучасний стан тваринництва, як і сільського господарства в цілому, характеризується спадом виробництва і реалізації продукції. На фоні складної політичної та нестабільної економічної ситуації в країні, відбувається підвищення цін на всі продукти харчування, зниження платоспроможності населення, а отже, й істотне звуження ємності ринку молока та молочних продуктів.

НУБІП України

Після початку повномасштабної війни російської федерації проти України, питання виробництва молока стоїть особливо гостро, оскільки з 24 лютого 2022 року українські товаровиробники втратили значну кількість корів, а українська молочна галузь недоотримала 1 млн тонн молока. За попередніми оцінками, вже втрачено близько 50 тис. голів дійних корів. Якщо активна фаза війни не припиниться, до кінця 2022 року втрати можуть сягнути 120 тис. корів або третини молочного поголів'я промислового сектору України [81].

НУБІП України

У вітчизняних та зарубіжних публікаціях представлені окремі теоретико-методологічні аспекти дослідження даної теми. Їх результати відображено в наукових працях Ільчука М.М. [1, 30], Шпичака О.М. [76], Антошеңкової В.В. [5], Козак О.А. [33, 34, 35, 36, 37], Гуцул Т.А. [22, 23, 24, 25, 86], Шیان Н.І. [75], Степасюк Л.М. [66] та інших. Проте, як свідчить подальше зменшення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах, а разом з цим і виробництво молока, дані питання потребують подальшого дослідження. Все це і обумовлює актуальність вибору теми дослідження.

НУБІП України

Об'єкт дослідження – є сільськогосподарські підприємства-виробники молока в Україні.

НУБІП України

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та організаційно-економічні засади виробництва молока та шляхи підвищення економічної ефективності його виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Мета роботи полягає в розробці шляхів підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та фактори ефективності виробництва молока;

- дослідити методiku оцінки економічної ефективності виробництва молока;

- розкрити роль молочного скотарства і особливості його розвитку в сучасних умовах;

- проаналізувати стан виробництва молока в сільськогосподарських підприємства в довоєнний період;

- здійснити економічну оцінку виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України;

- запропонувати напрями відновлення та подальшого розвитку галузі молочного скотарства в повоєнний період.

У процесі дослідження застосовувались наступні **методи**: абстрактно-логічний, статистичного аналізу, монографічний, метод групування, прогнозування, експертних оцінок, кореляційно-регресійний аналіз, табличний і графічний.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти, що регулюють діяльність сільськогосподарських підприємств, матеріали конференцій, навчально-методична література, дані Державної служби статистики України.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

1.1. Сутність економічної ефективності та фактори впливу на ефективність виробництва молока

При визначенні підсумків фінансово-господарської діяльності підприємства використовують два поняття: економічна ефективність і економічний ефект. Відмінність між ними полягає в тому, що ефект є абсолютним значенням отриманого результату без порівняння з витратами, які

зумовили цей результат. Економічна ефективність визначається співвідношенням між грошовим результатом діяльності і витратами, які були у підприємства для його отримання.

У сільському господарстві проблема економічної ефективності є однією з складних категорій. Сутність ефективності за даними економічної літератури [32, с. 30; 3, с. 440; 30, с. 130; 17, с. 40] є співвідношенням між ресурсами (матеріальними, трудовими, фінансовими) та одержаними результатами від господарської діяльності. Особливістю ефективності сільськогосподарського виробництва є те, що тут вона означає одержання певної кількості продукції з гектара чи від однієї голови худоби при найменших затратах ресурсів. До того ж агропромислове виробництво потребує органічного поєднання та взаємодії чотирьох факторів – робочої сили, основних засобів, предметів праці і землі.

У процесі виробництва відбувається споживання вказаних ресурсів та отримуються споживчі вартості для задоволення потреб людей [4]. У агропромисловому виробництві доцільно розрізняти крім економічної ефективності, ще й технологічну, соціальну, екологічну.

На нашу думку під ефективністю сільськогосподарського виробництва доцільно розуміти результативність фінансово-господарської діяльності підприємства в сільському господарстві, здатність забезпечити продуктивність, якість продукції, прибутковість, економічність і при цьому досягти максимально можливих показників.

Ефективність сільськогосподарського виробництва – комплексне поняття, що відображає вплив різних чинників. Найбільш повно розроблені і успішно використовуються показники, що характеризують ефективність кожного фактора виробництва окремо. Спрямованість цих показників для аналізованого об'єкта може бути різною, що ускладнює отримання однозначної відповіді про ефективність виробництва в цілому. Тому стоїть завдання отримання узагальнювального показника ефективності виробництва на основі відомості різноякісних показників, що характеризують використання окремих факторів виробництва, до єдиного. При цьому необхідно забезпечити можливість економічної інтерпретації показника, його співмірність на різних рівнях управління, достатню надійність кількісних оцінок. В силу певної умовності отриманих результатів, визначити узагальнюючий показник ефективності вельми складно, що пов'язано з необхідністю забезпечення порівнянності результатів по об'єктах аналізу, так як в процесі виробництва беруть участь якісно різні ресурси, наявність і поєднання яких в порівнюваних об'єктах також по-різному.

Ефективність господарської діяльності характеризується порівняно невеликим колом показників, але на кожен такий показник впливає ціла система факторів.

При аналізі сучасного стану галузі молочного скотарства слід розглядати ефективність її функціонування як взаємопов'язану систему чинників, основних компонентів, реально залучених до процесу виробництва. Всі ці фактори характеризують різноманіття виробничо-господарських процесів в тваринництві. В першу чергу фактори потрібно поділити на дві групи: внутрішні і зовнішні.

1) Зовнішні чинники, які залежать від сільськогосподарської діяльності підприємств: ціноутворення, оподаткування, кредитування, інфляційні процеси, дотації і компенсації, аграрне законодавство.

2) Внутрішні чинники – продуктивність тварин, собівартість продукції, технологія і організація виробництва, спеціалізація.

До зовнішніх факторів також можна віднести, перш за все, природно-кліматичні умови, в залежності від яких змінюються не тільки витрати на енергоресурси, а й кон'юнктура зернофуражного ринку. Державні заходи в цьому випадку повинні бути спрямовані на зниження ризиків від погіршення природно-кліматичних умов.

Таблиця 1.1
Фактори ефективності виробництва продукції скотарства

Фактори	Характеристика
1. Біологічні	- вдосконалення генетичного потенціалу корів; - використання біотехнології генної інженерії; - забезпечення худоби повноцінними за поживністю кормами; - вдосконалення раціону годівлі корів.
2. Організаційні	- спеціалізація підприємства; - оптимальне поєднання різних форм господарювання; - вдосконалення та оптимізація всередині господарських економічних відносин; - розробка і реалізація комплексних цільових програм; - реалізація інноваційних напрямків
3. Техніко-технологічні	- комплексна механізація і автоматизація трудомістких процесів; - впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій; - поліпшення умов утримання тварин; - вдосконалення ветеринарного захисту тварин
4. Економічні	- державна фінансова підтримка; - стимулювання товаровиробників; - вдосконалення ціноутворення на продукцію; - вдосконалення кредитної та податкової політики; - розвиток маркетингової діяльності; - застосування страхування; - забезпечення конкурентоспроможності продукції; - вибір каналів реалізації продукції
5. Соціальні	- підвищення кваліфікації працівників, зайнятих в галузі; - матеріальне стимулювання зацікавленості в результатах праці; - організація раціонального режиму праці, відпочинку та побуту; - охорона праці і техніка безпеки
6. Екологічні	- система природоохоронних заходів; - забезпечення виробництва екологічно чистої продукції; - утилізація відходів

Попит на продукцію тваринництва, рівень платоспроможності населення і ціни на товари-замінники (свинину, баранину, птицю) також відносяться до зовнішніх факторів. Внутрішні ж чинники, навпаки, регульовані. Вони

залежать від діяльності керівництва тваринницьких підприємств, рівня їх професіоналізму та компетентності сформованих ними колективів. Інша спрямованість класифікації факторів ефективності виробництва продукції скотарства відображено в табл. 1.1.

Для досягнення бажаного економічного ефекту розвиток молочного скотарства в повсякденний період повинен здійснюватися шляхом всебічної інтенсифікації та спеціалізації виробництва, використання ефективних способів та прийомів ведення галузі. В єдиному технологічному процесі повинні бути ув'язані види і прийоми робіт, які формують біологічну, технологічну та організаційно-економічну сторони виробництва

1.2. Методика оцінки економічної ефективності виробництва молока

Методичні положення щодо визначення ефективності сільськогосподарського виробництва (сутність, критерії та фактори, система оціночних показників) не завжди враховують особливості галузей і сфер, в умовах яких організовується виробництво сільськогосподарської продукції.

Визначення ефективності сільськогосподарського виробництва на рівні країни, регіону, району, конкретної організації (підприємства) незалежно від форми господарювання проводиться, як правило, з метою здійснення контролю за розвитком сільського господарства в цілому.

Однак при цьому важливо визначити ефективність не тільки виробництва в цілому, але і його окремих галузей, підгалузей, окремих сільськогосподарських культур і видів тварин, технологій виробництва сільськогосподарської продукції, а також прийомів і методів їх вдосконалення.

Це особливо необхідно в умовах поглиблення внутрішньогосподарської спеціалізації, коли виникає необхідність систематично аналізувати ефективність виробництва певних видів продукції в рамках спеціалізованих підрозділів.

В цьому випадку система визначення ефективності та оцінка виробництва різних видів сільськогосподарської продукції повинна значно відрізнятися більшою конкретністю порівняно з оцінкою ефективності галузі в цілому.

При оцінці економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відбивати її рівень, враховувати відповідні особливості галузі. Для цього використовуються як натуральні, так і вартісні показники.

До натуральних належать: продуктивність корів, витрати кормів на 1 ц молока (в центнерах кормових одиниць), прямі затрати праці на 1 ц молока (в людино-годинах).

Продуктивність тварин вимірюється виходом продукції від однієї голови за певний період. В молочному скотарстві – це середньорічний надій на одну корову. Продуктивність не вказує на рівень економічної ефективності виробництва молока, а об'єктивно характеризує рівень ефекту який отримують в процесі виробництва. Для визначення економічної ефективності виробництва молочної продукції необхідно розрахувати одержаний результат зіставити його з витратами засобів виробництва і живої праці.

Підвищення продуктивності худоби дає змогу підвищити продуктивність праці і на цій основі зменшити собівартість продукції.

Продуктивність праці є вирішальним чинником підвищення ефективності виробництва молока. Вона характеризується співвідношенням між кількістю виробленої продукції та затратами робочого часу на її виробництво. Оберненим показником продуктивності праці є трудомісткість продукції, яка показує скільки праці було затрачено на виробництво одиниці.

Трудомісткість виробництва – затрати праці на 1 ц продукції – обернений показник продуктивності праці. При зниженні трудомісткості, продуктивність праці підвищується. Зниження трудоємкості продукції підвищення продуктивності праці можна досягнути різними шляхами. Найбільш важливі з

них – механізація та автоматизація виробництва, розробка та застосування прогресивних, високопродуктивних технологій, заміна та модернізація застарілого обладнання.

На виробництво 1 ц молока в середньому затрачається 6 людино-годин.

Собівартість центнера молока постійно зростає, що зумовлено підвищенням собівартості кормів, витрат на утримання основних засобів і зростання ціни на енергоносії.

Зростанню продуктивності праці в молочному скотарстві сприяє підвищення рівня механізації виробничих процесів на фермах. Необхідно

зазначити, що підвищення продуктивності праці лише шляхом збільшення її капіталоозброєності при ослабленні уваги до продуктивності самих тварин неодмінно призведе до зниження капіталовіддачі.

В умовах товарного виробництва індивідуальні витрати сільськогосподарських підприємств формують собівартість продукції.

Собівартість продукції – це витрати сільськогосподарського підприємства на виробництво та реалізацію продукції, виражені в грошовій формі.

Собівартість продукції як економічна категорія є частиною вартості товару.

Для вартості та собівартості продукції спільним є те, що вони втілюють витрати виробництва. При цьому вартість характеризує витрати суспільства, а собівартість – витрати конкретних підприємств на виробництво продукції. Вона включає вартість спожитих засобів виробництва і вартість продукції, створеної необхідною живою працею.

Основними резервами зниження собівартості є: недопущення непродуктивних затрат робочого часу і втрат продукції при збиранні, зберіганні, транспортуванні; дотримання кошторису управлінських витрат; впровадження передових методів праці; покращання кормової бази і усунення яловості корів; впровадження нової системи машин, нових технологій тощо.

Для порівняння витрат і результатів обсяг виробленої продукції обчислюють у вартісному виразі. Вартісні показники дають можливість встановити відносний рівень економічної ефективності виробництва молока

порівняно до інших видів сільськогосподарської продукції. Це необхідно в першу чергу для прийняття перспективних рішень щодо вкладень капіталу в різні галузі сільського господарства.

Для аналізу економічних процесів в молочному скотарстві використовуються такі вартісні показники: вартість валової продукції молочного скотарства в розрахунку на 1 грн основного капіталу (капіталовіддача) та вартість основного капіталу в розрахунку на 1 грн валової продукції (капіталомісткість продукції), вартість валової продукції в розрахунку на одну середньорічну корову, на 1 грн виробничих витрат, на 1 людину-годину, на 1 центнер кормових одиниць згодованих кормів, на 1 грн. вартості кормів; розмір валового й чистого доходу на одну середньорічну корову, на 1 ц молока, 1 грн витрат, 1 людину-годину; виробнича і повна собівартість 1 ц молока та ціна його реалізації; прибуток з розрахунку на 1 голову та 1 ц молока; рівень рентабельності виробництва молока.

Рівень рентабельності визначається як процентне співвідношення прибутку до собівартості товарної продукції. Він залежить від собівартості одиниці продукції та ціни реалізації і є оцінкою господарської діяльності підприємства. Вищенаведена система показників дозволяє визначити рівень та порівняти ефективність виробництва продукції молочного скотарства з іншими галузями.

Провівши дослідження, систематизуємо всі показники, які можуть характеризувати ефективність виробництва і реалізації молока:

1. Середньорічний надій молока від 1 корови визначається, як відношення валового виробництва молока на кількість корів.
2. Вихід телят на 100 корів визначається, як відношення приплоду до числа корів і множенням отриманого числа на 100 корів.
3. Трудомісткість молока розраховується як відношення витрат праці до кількості виробленого молока.
5. Прибуток одиниці продукції визначається як відношення різниці виручки і повної собівартості до кількості цієї продукції.

6. Рівень рентабельності - відношення прибутку до повної собівартості у відсотках (розраховується в тому випадку, коли прибуток позитивний).

7. Окупність витрат - відношення виручки до повної собівартості (розраховується в тому випадку, коли прибуток зі знаком мінус, тобто збиток).

Отже, в ефективності виробництва відображується вплив комплексу взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденцію розвитку. У зв'язку з цим для оцінки економічної ефективності виробництва використовують відповідний критерій і систему взаємопов'язаних показників,

які відбивають вимоги економічних законів і характеризують вплив різних

факторів. При оцінці економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відбивати її

рівень, враховувати відповідні особливості галузі. Для цього використовуються як натуральні, так і вартісні показники.

1.3. Сучасний стан розвитку галузі молочного скотарства в Україні

Пандемія Covid-19, яка зумовила економічну кризу, що охопила практично всі галузі економіки, та воєнна агресія росії проти України внесли суттєві негативні зміни і у розвиток молочного скотарства та ринку молока.

Після початку повномасштабної війни російської федерації проти України, питання виробництва скотарської продукції стоїть особливо гостро, оскільки

з 24 лютого 2022 року українські товаровиробники втратили значну кількість поголів'я великої рогатої худоби. В окупацію або в зону активних бойових дій потрапили 10 українських областей, де виробляли понад 42,3% молока.

Тимчасова окупація цих областей призвела до призупинення чи повної

зупинки виробництва молока в багатьох сільськогосподарських підприємствах. Понад 20% поголів'я було сконцентровано на тих територіях, які є тимчасово окупованими, або на яких ведуться активні бойові дії. В перші

місяці війни вдалося частково перемістити поголів'я підприємств, але це незначна частка. Згідно з даними Міністерства аграрної політики, збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм внаслідок російської агресії становлять приблизно 2 млрд гривень [69]. Основними проблемами у скотарській галузі, які викликані військовими діями, є порушення логістики, зміни раціону годівлі тварин, технологічні порушення, перевезення тварин з місць бойових дій, що спричиняють стрес тварин.

За даними Державної служби статистики, станом на 1 вересня 2023 року в присадибному і промисловому секторі України утримується 2 млн 508,3 тис.

голів ВРХ, у тому числі 1 млн 335,4 тис. корів. Порівняно до 1 вересня 2022 року поголів'я ВРХ в Україні скоротилося на 209,3 тис. голів (-8,34%), а кількість корів скоротилася на 101,5 тис. голів (-7,6%). Порівняно до 1 серпня 2023 року, поголів'я ВРХ скоротилося на 26,1 тис. голів (-1,04%), у тому числі корів – на 5,9 тис. голів (-0,44%). В промисловому секторі утримується 930,7 тис. голів ВРХ, що на 0,27% менше порівняно до 1 вересня 2022 року.

Поголів'я корів на підприємствах скоротилося до 383,8 тис. голів (-0,52%) за останній рік. В вересні поголів'я ВРХ на українських підприємствах скоротилося на 2,5 тис. голів (-0,27%), у тому числі корів – на 2 тис. голів (-

0,52%) порівняно до серпня 2023 року. В присадибному секторі знаходиться 1 млн 577,6 тис. голів ВРХ, що на 12,46% менше порівняно до 1 вересня минулого року. За останній рік кількість корів в господарствах населення скоротилася до 951,6 тис. голів (-10,06%). Порівняно до 1 серпня 2023 року, поголів'я ВРХ в господарствах населення скоротилося на 23,6 тис. голів (-1,5%), а кількість корів зменшилася на 3,9 тис. голів (-0,41%) [80].

Одним з найбільш важливих завдань, яке сьогодні стоїть перед аграрним сектором і зокрема перед галузями тваринництва, є швидке, якісне і повне забезпечення населення продуктами харчування у достатній кількості та відповідній якості. Для досягнення бажаного економічного ефекту розвиток тваринництва повинен здійснюватися шляхом всебічної інтенсифікації та спеціалізації виробництва, використання ефективних способів та прийомів

ведення галузі. В єдиному технологічному процесі повинні бути ув'язані види і прийоми робіт, які формують біологічну, технологічну та організаційно-економічну сторони виробництва.

Продуктивне тваринництво є однією з невід'ємних частин народного господарства, завдяки якому можна досягти високого рівня інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Однією з провідних його галузей є молочне скотарство, яке постачає такі продукти як молоко та м'ясо, а також є джерелом сировини для промисловості. Ільчук М.М. характеризує молочне скотарство як галузь з достатньо швидким і рівномірним обігом засобів, яка впливає на економіку всього сільського господарства [30].

Повноцінне харчування людини неможливе без використання молока та продуктів його переробки, які є незамінними за поживною цінністю. Молоко відноситься до продуктів першої необхідності і є, поряд із хлібом та м'ясом, однією із складових продовольчої безпеки будь-якої країни. Молоко є основою харчування в дитячому віці причому як людей, так і тварин, це єдиний продукт харчування в перші місяці життя людини. Важливим є його значення і у харчуванні дорослих. Для людей похилого віку він є необхідним та незамінним компонентом раціону. Молоко та молочні продукти використовуються для лікування багатьох хвороб. В ньому містяться вода, білок, молочний жир, молочний цукор, вітаміни, ферменти, мінеральні речовини, тобто всі необхідні для організму речовини, які обумовлюють його високу харчову цінність. Засвоюваність білка і жиру натурального молока становить – 95%, а молочного цукру – 99%. Всі компоненти молока добре збалансовані, завдяки чому легко і повністю засвоюються організмом. Склад молока залежить від віку, породи і стану тварини, годівлі, умов утримання, лактаційного періоду та інших факторів. Так, коров'яче молоко характеризується наступними даними (у відсотках): води – 87,5, білок – 3,3, жир – 3,9, молочний цукор – 4%, мінеральні речовини – 0,7, вітаміни і ферменти – 0,1. Енергетична цінність молока складає 289 кДж (69 кКал) у 100 г молока. При споживанні молока енергії використовується у 3-4 раза менше,

ніж, наприклад, при засвоєнні хліба. Дорослій людині бажано споживати щоденно – 500 г молока, 15 г масла, 18 г сиру.

За рекомендаціями Київського науково-дослідного інституту гігієни харчування, норма споживання молока та молочних продуктів становить 390 кг в рік на душу населення, в тому числі молока незбираного – 127 кг,

молока знежиреного – 17, масла – 5,7, сиру м'якого – 9, сметани, вершків – 6,1 кг, сиру твердого – 5,4 кг. Згідно Постанови Кабінету Міністрів від 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування,

наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і

демографічних груп населення» затверджено набори продуктів харчування для основних соціальних та демографічних груп населення. Так, для працездатного населення молочний раціон передбачає: споживання молока

незбираного – 60 кг в рік на одну особу, молока з малим вмістом жиру – 65 кг, масло вершкове – 5 кг, сиру твердого – 3,5, сиру м'якого – 10, сметани – 5 кг

[56]. Отже, в українському традиційному раціоні молоко та молочні продукти займають провідне місце.

Крім харчових переваг молока, на які вказують дієтологи і фізіологи, воно має ще одну властивість – найнижчу собівартість виробництва. Для

отримання 1000 кКал молока використовується в 5 раз менше кормів, ніж на 1000 кКал яловичини. Молочний білок є найдешевшим серед білків тваринного походження, це найдешевше джерело необхідного протеїну. Його

собівартість в 3-4 раза менше порівняно із білком м'яса. Про кращу конверсію кормів у продукцію скотарства говорить Васильчак С.В. зазначаючи, що

«кожна кормова одиниця, яка витрачається на виробництво молока і м'яса, як правило, дешевша, ніж та, що витрачається на виробництво свинини, яєць і м'яса птиці» [17]. При цьому кожна кормова одиниця, витрачена на

виробництво молока, дає в 2 рази більше калорій, ніж при виробництві свинини, яєць, яловичини та телятини. В цілому молочне скотарство

характеризується найкращими показниками використання енергії і протеїну при переробці корму в продукти харчування людини.

Доведено, що високопродуктивна корова – це високий рівень культури виробництва, менші витрати кормів на вироблений літр молока, життєздатний приплід, здорове навколишнє середовище.

Особливістю продукції галузі є її щоденне споживання, що дає можливість господарствам за відповідних налагоджених економічних

відносин постійно мати надходження оборотних коштів [49]. Це одна із не багатьох галузей, що забезпечує щоденний дохід виробнику. Однак з іншого боку щоденне виробництво молочної сировини потребує спеціальних

виробничих приміщень та обладнання для охолодження, зберігання, транспортування. Відсутність якого дуже легко призводить до псування продукції та відповідних економічних втрат.

Швидкопсувність молока ставить вимоги і до наближення його до об'єктів збуту. В іншому разі, виникає проблема транспортування молока на великі відстані, що як правило псує продукт.

Природно-кліматичні умови України зумовлюють повсюдне розміщення молочного скотарства. Не дивлячись на те, що в регіональному розрізі організаційно-економічні умови та відповідні результативні показники будуть відрізнятися, в цілому для виробництва молока сприятливими є всі території країни.

Молочне скотарство відрізняється високою трудомісткістю та тривалим періодом окупності вкладених інвестицій, пов'язаний із фізіологічними особливостями тварин та природними процесами їх відновлення. В цьому це і є найбільш суттєва відмінність даної галузі від інших галузей народного господарства. Якщо у землеробстві в процесі інтенсифікації основним об'єктом додаткових вкладень є безпосередньо земля, то в тваринництві – тварина.

Розвиток молочного скотарства напряму пов'язаний із кормовиробництвом та ринком кормів. Рівень виробництва кормів повинен відповідати потребам тваринництва.

Молочна сировина є особливо важливою для молокопереробної промисловості, яка є цілком залежною від кількості та якості виробленої продукції та від географічного розташування постачальників молока.

Специфіка переробки молока полягає у великій кількості різноманітної кінцевої продукції, яку можна отримати, що зумовлює організацію різних підприємств: маслоробні, сироробні заводи, молочноконсервні комбінати, підприємства з виробництва знежиреного молока та інші. Продукти переробки молока (сир, масло, сухе молоко) при відповідних умовах мають подовжений термін зберігання, що дає можливість реалізувати їх на певні відстані.

Продукція молочної промисловості широко використовується як для споживання, так і для інших галузей харчової промисловості – виробництва кондитерських, хлібобулочних та м'ясних виробів. Окремі складові молока (казеїн, молочний цукор) можуть застосовуватися в інших промислових галузях. Цінною є і інша побічна продукція молочного скотарства (шкури та відходи забою тварин), які також є сировиною переробної промисловості.

За рахунок молочного скотарства в основному формується і м'ясний потенціал (більше 40% ресурсів) країни.

Від розвитку молочного скотарства залежить родючість ґрунтів, яка забезпечується внесенням гною як основного органічного добрива. За рік від однієї корови вагою 450 кг можна отримати до 10 т органічних добрив, що є середньою оптимальною нормою внесення на один гектар площі [12]. У складі гною всі необхідні рослині поживні речовини. Використання гною впливає на регулювання кругообігу речовин в землеробстві, збереження і підвищення вмісту гумусу у ґрунті. Останнім часом гній також розглядається як нетрадиційне джерело енергії.

Розвиток молочної галузі має важливе значення не тільки у забезпеченні продовольчої безпеки країни, а й в соціальному аспекті, який проявляється у тому, що для сільських сімей, які утримують корів, дохід від реалізації молока в більшості випадків є основним джерелом грошових доходів. Інша його сторона у великій кількості особистих господарств населення – близько 2

мільйонів, які утримують 1-2 корови та виробляють понад 80% обсягу всього молока в Україні. Це зумовлює переробних підприємств шукати моделі співпраці, формувати сировинну зону, що впливає в свою чергу на розвиток сільських територій.

Особливістю сучасної молочної галузі є співіснування натурального та товарного виробництва. Перше являє собою виробництво продукції не для продажу, а для задоволення потреб всередині домогосподарства. Товарне виробництво передбачає реалізацію виробленої продукції.

Молочне скотарство є основою молокопродуктового підкомплексу, який являє собою багатогалузеву систему, в якій постійно відбувається і вдосконалюється процес поєднання відокремлених виробництв у єдиний інтегрований спосіб виготовлення молокопродуктів за схемою «виробництво-переробка-споживання» [77]. Це підкомплекс включає сільськогосподарських

товаровиробників, підприємства переробної промисловості, агросервісне обслуговування, ретейлерів та інших представників торгівлі. Як самостійна структура даний підкомплекс може розглядатися у вигляді єдиної системи різних підсистем: технічної, технологічної, економічної, соціальної, організаційної та управлінської. До складу підкомплексу входять галузі та

виробничі підсистеми: молочне скотарство, польове і лугопасовищне кормовиробництво, комбикормова, молочна, м'ясопереробна промисловість, торгові організації та інші структури.

Тісний виробничо-економічний зв'язок між молочним скотарством та молокопереробною промисловістю зумовлений малотранспортабельністю молока, при чому сільському господарству необхідний гарантований і своєчасний збут продукції, а переробці – надійний та постійний постачальник.

Формування молокопродуктового підкомплексу необхідно здійснювати на основі замкнутих функціональних зв'язків. Центральну частину цих зв'язків

формують зв'язки галузей по ланцюжку послідовних технологічних стадій від виробництва сировини до реалізації кінцевого продукту. Для ефективного розвитку підкомплексу необхідним є наявність концепції, які визначає

стратегію і тактику. Сільське господарство – це провідна галузь у даній системі, прискорена модернізація якого може забезпечити зростання всієї економіки країни, оскільки вона само відтворюється і забезпечує первинною сировиною багато галузей промисловості.

Останнім часом значна увага у світі і в Україні приділяється забезпеченню сталого розвитку сільського господарства. З цим терміном асоціюються такі поняття розвитку як збалансований, стабільний, життєздатний, природовідповідний. За визначенням комісії ООН зі сталого розвитку, його мета – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Отже, молочне скотарство історично є традиційною галуззю сільського господарства України, рівень розвитку якого характеризує стан усієї сільськогосподарської сфери в цілому. При всій складності і ризикованості ведення галузі, її залежності від зовнішніх умов, молочне скотарство залишається найважливішим джерелом щоденних доходів виробника, а молоко та молочні продукти в українському раціоні займають провідне місце. Особливості галузі зумовлені її швидкопсувністю, високою трудомісткістю та тривалим періодом окупності, природно-кліматичними факторами, залежністю від переробної промисловості, соціальними аспектами.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1. Стан та об'єктивна необхідність розвитку молочного скотарства

Молочне скотарство є однією з пріоритетних галузей сільського господарства, оскільки воно дає до 99% молока та майже 50% м'яса – основних продуктів харчування населення планети. Збільшення обсягів виробництва молока з кожним роком набуває все більшої актуальності, оскільки чисельність населення в світі постійно зростає, як і підвищується споживання молока, в тому числі з розрахунку на одну особу. Окрім того, до зростання цих обсягів спонукає прискорення процесів урбанізації та зростання доходів населення.

Повноцінне харчування людини неможливе без використання молока та продуктів його переробки, які є незамінними за поживною цінністю. Молоко відноситься до продуктів першої необхідності і є, поряд із хлібом та м'ясом, однією із складових продовольчої безпеки будь-якої країни. Згідно з класифікацією експертів FAO молоко належить до найцінніших продуктів харчування людини, без якого неможливо виростити повноцінне молоде покоління людей [84].

Галузі продуктивного тваринництва є однією з невід'ємних частин народного господарства, завдяки яким можна досягти високого рівня інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Однією з провідних його галузей є молочне скотарство, яке постачає такі продукти як молоко та м'ясо, а також є джерелом сировини для промисловості. Ильчук М.М. характеризує молочне скотарство як галузь з достатньо швидким і рівномірним обігом засобів, яка впливає на економіку всього сільського господарства [30].

За даними FAO [84] виробництва молока у світі щороку зростає, проте темпи росту невисокі. Проте тенденції у зростанні виробництва молока прослідковуються не у всіх країнах світу. У лідера світового рейтингу країн-

виробників молока - Індії, навпаки, з 2017 по 2021 рік обсяги виробництва знизилися.

НУБІП України

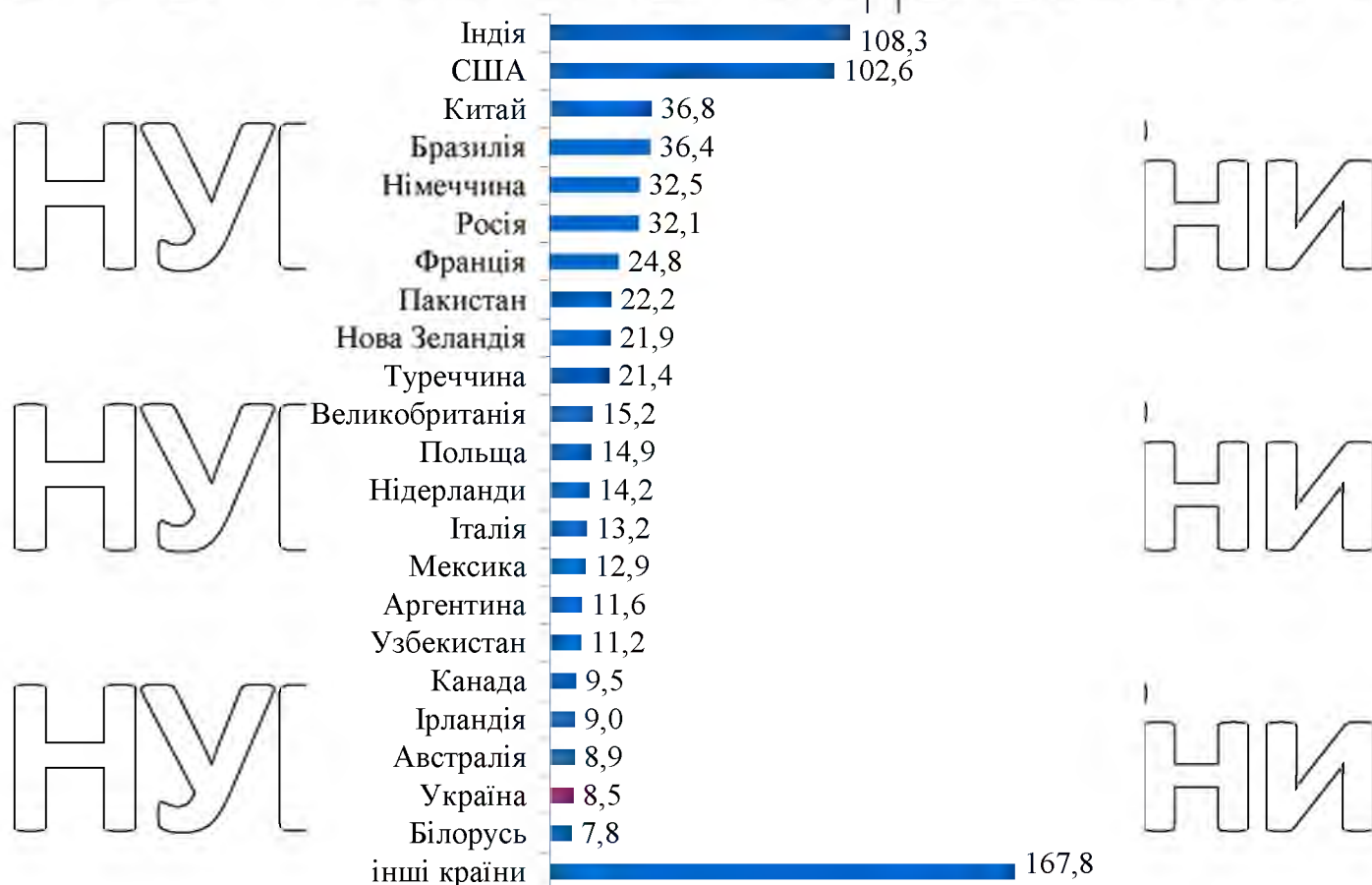

Рис. 2.1. Основні країни-виробники молока у світі у 2021 р., млн. тонн

До першої п'ятірки країн-виробників молока в 2017 р. за обсягами входили: Індія (176,3 млн т), США (97,8 млн т), Пакистан (44,3 млн т), Китай (34,5 млн т), Бразилія (33,7 млн т). першу трійку лідерів покинув Пакистан (він спустився на восьме місце в світовому рейтингу), а обсяги виробництва зазнали змін - Індія (108,3 млн т), США (102,6 млн т), Китай (36,8 млн т) та Бразилія (36,4 млн т) Україна знаходилася на 45 місці та входила у першу двадцятку. В 2021 році (рис. 2.1). Україна в 2021 році за обсягами виробництва молока посідала 21 місце.

Загалом ситуація у світі має безпосереднє значення для стану виробництва молока в Україні і обсяги виробництва в ЄС показують постійне

зростання. Найбільшими виробниками молока в ЄС є Німеччина, Франція, Велика Британія, Нідерланди, Польща та Італія [81].

Аналіз європейських країн за обсягами виробництва молока в розрахунку на 1 особу у 2022 році говорить про те, середній показник складає 345 кг (рис. 2.1). Лідерами є Ірландія, яка виробляє 1796 кг на 1 особу та Данія - 964 кг. На жаль, в Україні в 2021 році цей показник становив лише 210,6 кг.

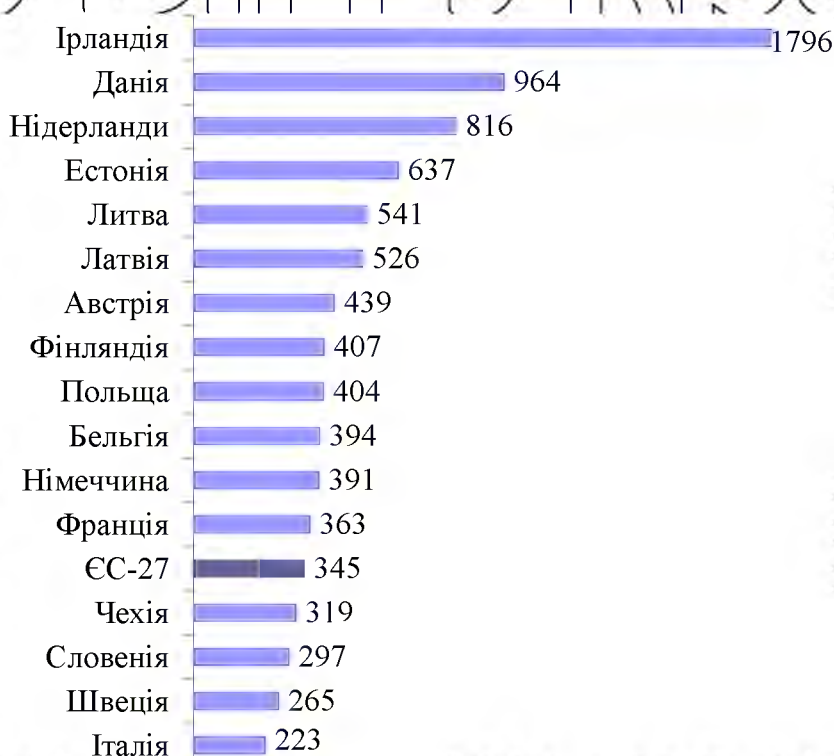

Рис. 2.2. Рейтинг країн ЄС за обсягами виробництва молока в розрахунку на 1 особу у 2021 році, кг

Одним з наслідків такого низького рівня виробництва на 1 особу є те, що український споживач не вживає молока та молочних продуктів (в перерахунку на молоко) відповідно до норми, яка складає 390 кг в рік на одну особу. Цей нормативний показник є досить обґрунтованим. По-перше, такий рівень було досягнуто на початку 90-х років. По-друге, в Україні молоко та молочні продукти складають приблизно третину добового раціону. По-третє, подекуди вищого рівня споживання досягнуто у розвинутих країнах світу.

У 2018 році споживання молока та молочних продуктів в Україні досягло антирекордного за досліджуваний період рівня менше 200 кг. Але, не зважаючи на наявність достатньої кількості проблем у молочній галузі, Україна в цілому забезпечує себе молочною продукцією та залишається її експортером (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Баланс молока та молочних продуктів в Україні за 2018-2022рр., тис. т

	2017	2018	2019	2020	2021
Виробництво	10281	10064	9663	9264	8714
Зміна запасів	33	74	-1	77	-26
Імпорт	132	480	337	691	781
Усього ресурсів	10380	10170	10001	9784	9521
Експорт	835	807	593	440	369
Витрачено на корм	1036	996	969	904	805
Втрапи	13	12	11	10	10
Фонд споживання	8496	8355	8428	8430	8337
на 1 особу, кг	200	197,7	200,5	201,9	201,5

При цьому основною причиною зниження рівня споживання молока стала не зміна раціону за рахунок збільшення в ньому частки продуктів преміум сегменту, а суттєве зменшення доходів українців протягом останніх 30 років внаслідок низки економічних криз, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Саме цим пояснюється висока частка витрат на харчування, яка в Україні у 2019 році була однією із найвищих у світі – понад 40% (на молочні продукти 14%). У розвинених країнах показник витрат на харчування не перевищує 15%. Україна ж практично дасе задніх, доганяючи Уганду, Анголу, Бангладеш та Нігерію, яка має найбільший показник витрат на харчування у світі – 59% [36].

Особливістю молока і молочних продуктів є їх саме щоденне споживання, що дає можливість сільськогосподарським підприємствам, за наявності налагоджених економічних відносин, постійно мати надходження

грошових коштів. Молочне скотарство - одна із не багатьох галузей, що забезпечує щоденний дохід виробнику. Однак, щоденне виробництво сирого молока потребує спеціальних виробничих приміщень та обладнання для його охолодження, зберігання, транспортування. Відсутність такого обладнання дуже легко призводить до псування продукції та економічних втрат. Саме виходячи з позицій якості молочної сировини й формуються закупівельні ціни на молоко від сільськогосподарських підприємств та господарств населення, які в 2021 році на молоко молочних ферм становили 9935,8 грн/т, а на молоко від господарств населення – 6920,9 грн/т, а це на 30,3% є нижчими, ніж закупівельні ціни на молоко від господарств суспільного сектора.

Молочне скотарство завжди становило вагомий частку в обсягах і структурі валової продукції сільського господарства. Частка у випуску продукції (у фактичних цінах) галузі молочного скотарства в Україні у 2021 році (табл. 2.2) становила 5,8%, при цьому 3,1% припадала на сільськогосподарські підприємства.

Таблиця 2.2

Продукції галузі молочного скотарства в економіці України, %

	2018	2019	2020	2021
Частка у випуску продукції (у фактичних цінах)				
усього	7,6	7,8	7,5	5,8
підприємств	3,9	4,2	4,3	3,1
Частка у валовій продукції				
усього	6,7	6,3	6,7	5,4
підприємств	4,3	2,7	3,0	2,5
Частка у доходах підприємств	5,0	5,1	5,3	5,0
Частка у прибутках підприємств	4,3	5,2	5,3	2,9

Питома вага виробництва молока в загальній структурі валової продукції сільського господарства скоротилась за період 2018-2021 рр. з 6,7% до 5,4% і має тенденцію до поступового скорочення. Варто зауважити, що в

2021 році знизилась питома вага виробництва молока в структурі доходів і прибутках сільськогосподарських підприємств.

За досліджуваний період 2018-2022 рр. виробництво молока на 1 особу в Україні знизилось на 11, 5%, проте споживання зросло на 2% і у 2021 році становило 201,5 кг/особу.

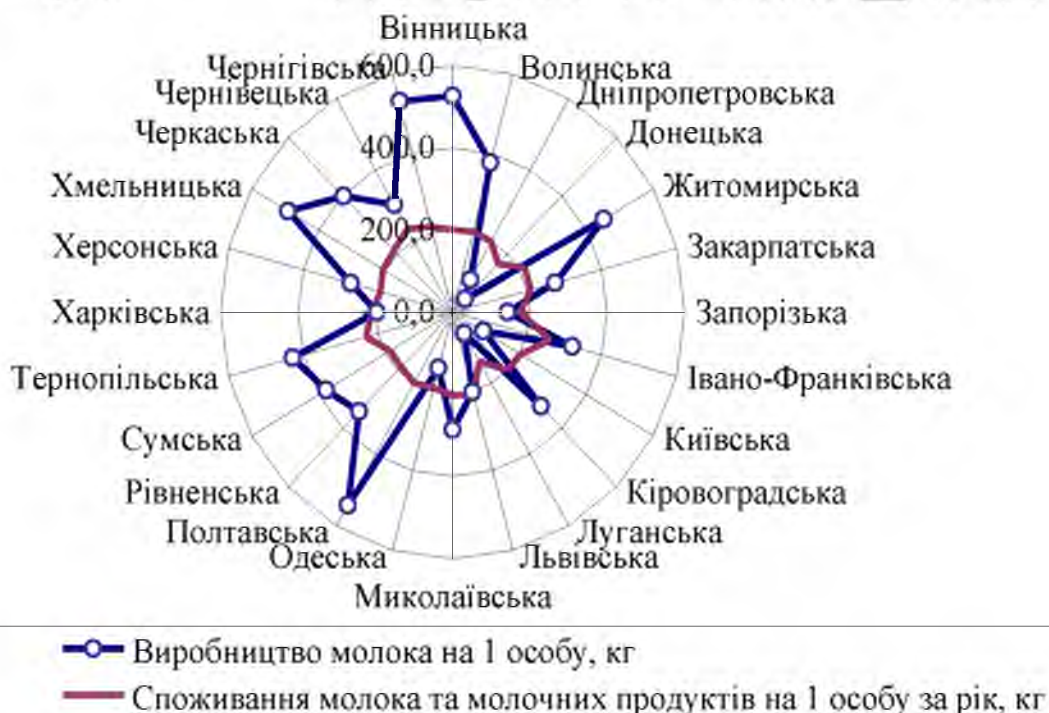

Рис. 2.3. Регіональне виробництво та споживання молока на 1 особу за рік у 2018 році

Лідерами у виробництві молока на 1 особу серед областей України в 2018 році були Вінницька (526,0 кг), Полтавська (541,6 кг), Чернігівська (530,4 кг) та Хмельницька (491,5 кг) області (рис. 2.3). А в споживанні молока і молочних продуктів на 1 особу в 2018 році традиційно лідирували західні області: Івано-Франківська (260,3 кг), Чернівецька (233,7 кг), Тернопільська (231,2 кг) та Житомирська (215,5 кг) області (рис. 2.3).

Аналіз цих показників у 2021 році свідчить про зниження середнього рівня споживання та про зміни у списку областей - лідерів у виробництві

молока на 1 особу (рис. 2.4). На перші позиції у виробництві вийшли Хмельницька (528,8 кг), Полтавська (507,2 кг), Чернігівська (436,1 кг) та Вінницька (451,6 кг) області.

Рис.2.4. Регіональне виробництво та споживання молока на 1 особу за рік у 2021 році

Лідерами у споживанні молока на 1 особу в 2021 році були Івано-Франківська (279,0 кг), Закарпатська (238,2 кг), Кіровоградська (230,4 кг) та Чернівецька (227,1 кг) області. Пандемія Covid-19, яка зумовила економічну кризу, що охопила практично всі галузі економіки, та воєнна агресія росії проти України внесли суттєві негативні зміни і у розвитку молочного скотарства та ринку молока. В окупацію або в зону активних бойових дій потрапили 10 українських областей, де виробляли понад 42,3% молока. Тимчасова окупація цих областей призвела до призупинення чи повної зупинки виробництва молока в багатьох сільськогосподарських підприємствах [23].

Повномасштабна агресія росії проти України 24 лютого 2022 року внесла суттєві корективи у розвиток ринку молока, адже тимчасова окупація північних та східних областей нашої держави призвела до призупинення або повного припинення функціонування переробних підприємств, а через внутрішні і зовнішні міграційні процеси суттєво змінилися тренди попиту і пропозиції на ринку молока, які негативно позначаються не лише на виробництві молока та молокопродукції, але й на його споживанні [24].

2.2. Динаміка розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Економічні перетворення в галузі молочного скотарства відбуваються під дією складної сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. До їх складу відносяться: природні чинники, ресурсний потенціал, історичні традиції, але визначальним фактором, звичайно, є цілеспрямована економічна політика держави та вміння ефективно управляти макро- і мікроструктурними процесами. Також на економічні перетворення значно впливають платоспроможний попит населення, товарна пропозиція, прибутковість, інвестиційні нагромадження, цінова, фінансова-кредитна і податкова політики, зовнішньоекономічна, інноваційна діяльність і, звичайно, політична ситуація в державі.

Сукупність негативних чинників останніх років, що мали та продовжують мати місце як в молочному скотарстві, так і в сільському

господарстві в цілому, призвели до суттєвого скорочення поголів'я корів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка поголів'я корів в Україні (на початок року), тис. голів

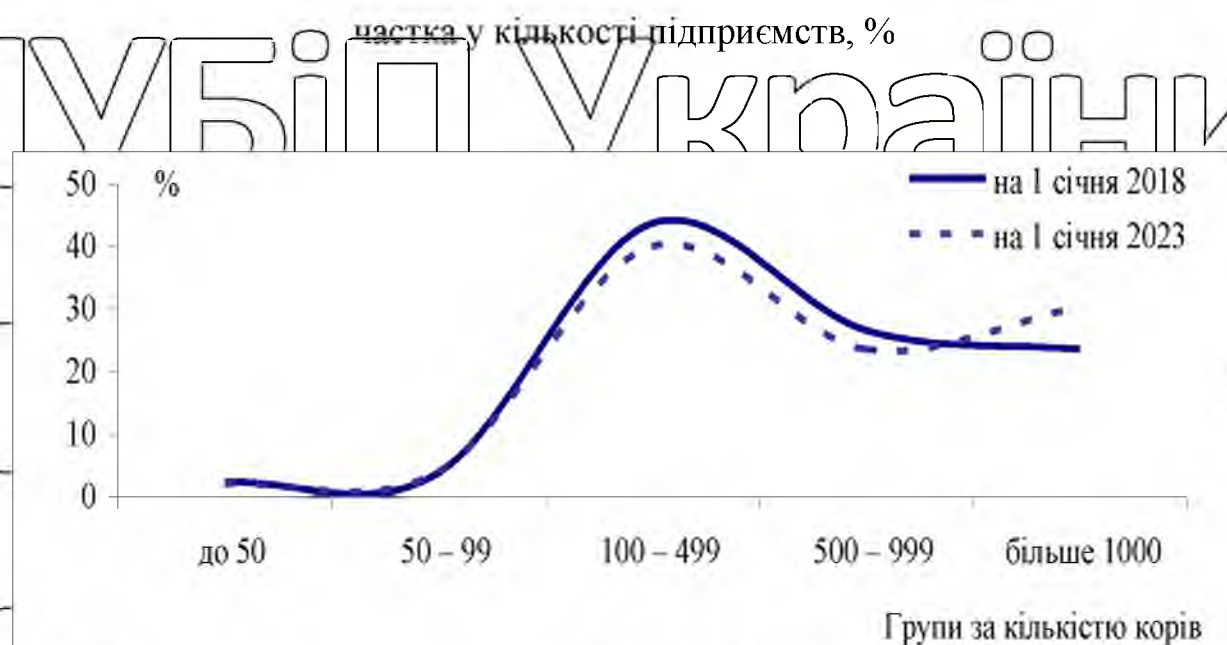
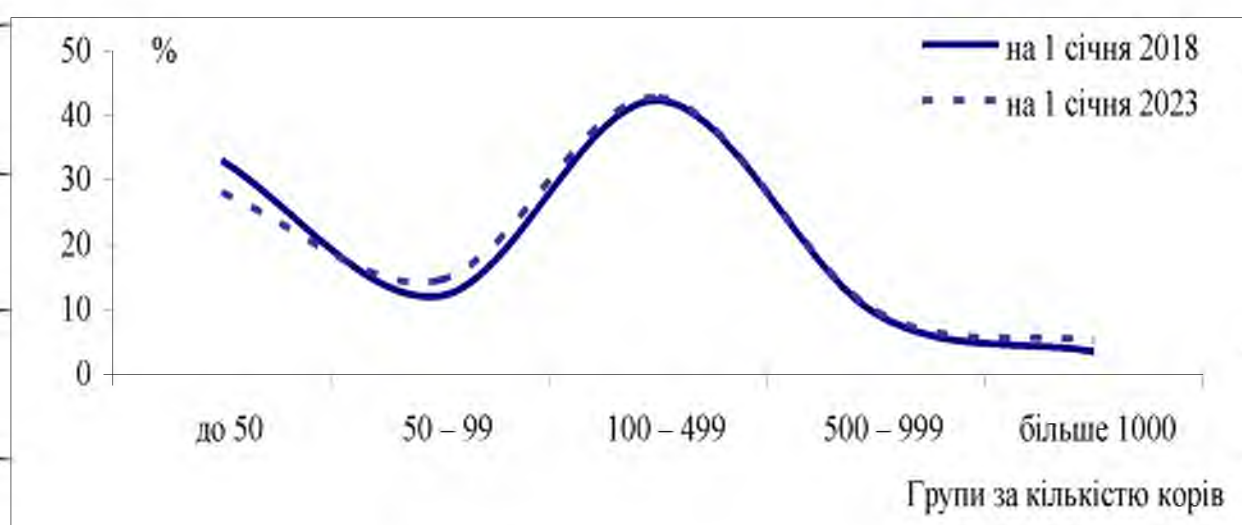
	2019	2020	2021	2022	2022 до 2021, %	2023	2023 до 2021, %
Усі категорії господарств	1919	1789	1673	1544	80,4	1352,8	87,6
у т.ч. підприємства	468	439	424	425	90,8	394,2	92,8
господарства населення	1452	1350	1249	1119	77,1	958,6	85,6

Незамінний базис галузі - поголів'я корів, за рахунок якого можливе виробництво молока, а, отже, і забезпечення населення в достатній кількості найціннішими продуктами харчування, стабільно скорочується. Станом на 1 січня 2022 року - на початку війни проти України, у всіх категоріях господарств утримувалося 1544 тис. корів, а це в 19,6% менше порівняно з 2021 роком. На початок 2023 року поголів'я становило 1352,8 тис. голів, що на 12,4% менше 2021 року і на 19,1% - від 2021 року.

Рис. 2.5. Динаміка зміни поголів'я корів в Україні в 2019-2023рр.

Унаочнює темпи скорочення поголів'я корів в різних категоріях господарств рисунок 2.5. В господарствах населення в період 2019-2023 рр. поголів'я скоротилося на 34%, в той час як в господарствах суспільного сектора на 15,8%. Проте, саме в господарствах населення перебуває більша частина поголів'я корів 70,9% в 2023 році.

частка у кількості корів, %

Рис. 2.6. Гістограми розподілу підприємств України за кількістю корів

За досліджуваний період в галузі молочного скотарства відбулися структурні зміни. Щорічно зменшується кількість сільськогосподарських підприємств, які утримують корів (рис. 2.6.).

Зокрема, на 1 січня 2023 р. корів утримували 1440 господарств, або на 454 одиниці менше порівняно з 1.01.2018 року (табл. 2.4). До 100 корів утримували 612 господарств (42,5% від усіх ферм). При цьому 214 господарств з поголів'ям 500 голів і більше утримували 53,9% від загальної кількості поголів'я. Не зважаючи на постійне зменшення чисельності молочних ферм, варто відзначити поступову концентрацію виробництва. Саме від збереження та нарощування поголів'я корів у господарствах суспільного сектору залежить відродження великотоварного виробництва молочної сировини, яка найбільш придатна для виробництва високоякісних конкурентоспроможних молочних продуктів, які не поступаються світовим аналогам. Не дивлячись на значну кількість ферм з малою чисельністю корів, необхідно відмітити, зростання ролі великотоварних господарств у розвитку молочного скотарства.

Таблиця 2.4

Групування підприємств за кількістю корів

Групи за кількістю корів, голів	Кількість підприємств		Кількість корів	
	од	у % до загальної кількості	тис. голів	у % до загальної кількості
<i>на 1 січня 2018 року</i>				
Підприємства	1894	100	438,6	100
з них мали, голів				
до 50	625	33	10,1	2,3
50 – 99	228	12	16,5	3,8
100 – 499	801	42,3	191,5	43,7
500 – 999	175	9,3	116,9	26,6
більше 1000	65	3,4	103,6	23,6
<i>на 1 січня 2023 року</i>				
Підприємства	1440	100,0	394,2	100,0
з них мали, голів				
до 50	403	28,0	8,3	2,1
50 – 99	209	14,5	15,7	4,0

100 – 499	614	42,7	157,5	40,0
500 – 699	140	9,7	93,1	23,6
більше 1000	74	5,1	119,6	30,3
Продуктивність корів та виробництво молока у всіх категоріях				

господарств було нами проаналізовано за період 2018-2021 роки, оскільки іншої інформації на сайті Державної служби статистики України немає.

Протягом досліджуваного періоду, зростання обсягів виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах забезпечується зростанням продуктивності корів. За останні роки у всіх категоріях господарств середньорічний надій молока від однієї корови збільшилася з 4922 кг до 5155

кг, або на 4,7%, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах відповідно з 6190 кг до 6863 кг, або на 10,9% (рис. 2.5).

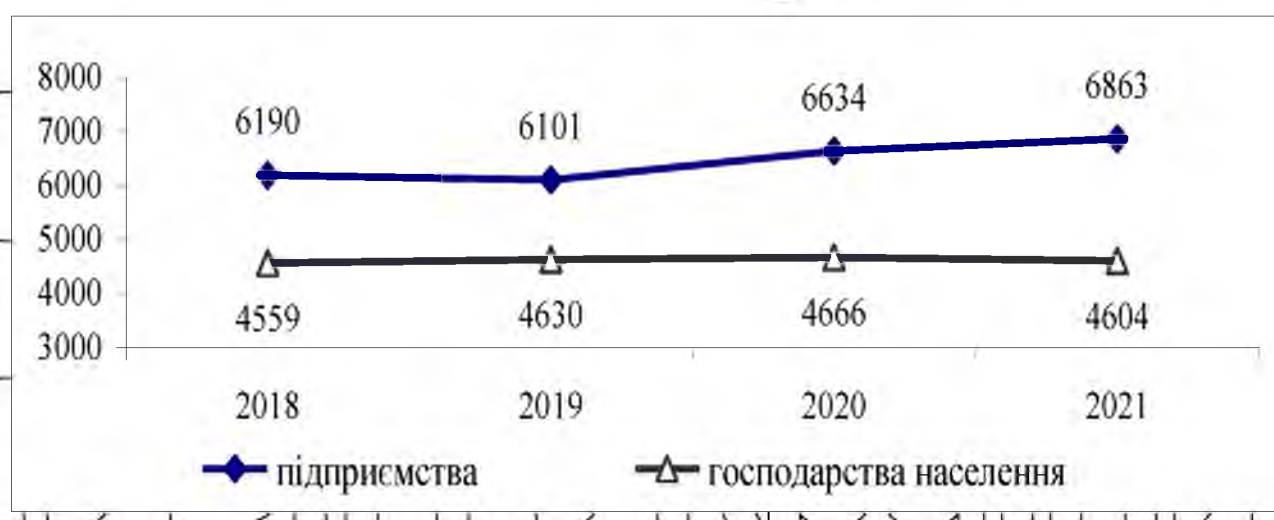

Рис. 2.7. Продуктивність корів (надій від 1 корови), кг

Проте, підвищення продуктивності корів не компенсувало загальний спад обсягу виробництва молока в галузі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка виробництва молока в Україні, тис. тонн

	2018	2019	2020	2021	2021 до 2018, %	2022	2022 до 2021, %
Усі категорії господарств	10064	9663	9264	8714	86,6	7768	89,1
у т.ч. підприємства	2756	2729	2761	2768	100,4	2644	95,5

господарства населення	7309	6935	6502	5946	81,4	5124	86,2
------------------------	------	------	------	------	------	------	------

Збільшення надій спричинено, в більшості випадків, покращенням показників якісного складу корів за рахунок ефективно налагодженої племінної роботи, введення в основне молочне стадо високопродуктивних порід корів, використання збалансованих кормів та покращення умов утримання тварин тощо.

Нами проведено факторний аналіз впливу на валове виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах зміни поголів'я корів та їх продуктивності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Вплив факторів на зміни валового надою молока

Показник	2018	2021	Відхилення (+,-)
Середньорічне поголів'я корів, тис. гол	445	403	-42
Надій молока від однієї корови, кг	6190	6863	673
Валовий надій молока, тис. тонн	2756	2768	12
Валовий надій молока при поголів'ї корів 2021 р. і продуктивності 2018 р., тис. т	2496		
Зміни валового надою молока за рахунок, тис. т			
поголів'я корів	-259		
продуктивності корів	271		

Дані таблиці 2.6 свідчать про те, що скорочення поголів'я корів за досліджуваний період на 42 тис. голів призвело до зниження валового надою молока в сільськогосподарських підприємствах на 259 тис. тонн. А підвищення середньорічного надою молока від однієї корови на 673 кг підвищило валовий надій молока на 271 тис. тонн.

Попри складну ситуацію, українські виробники молока і молочних продуктів самостійно забезпечують внутрішні потреби українців в цих

продуктах. Про це свідчить те, що молочні продукти вилучили із переліку товарів критичного імпорту. Багато молочних підприємств переорієнтувались на внутрішній ринок і готові замінити імпорт в найближчий час. За оцінками Асоціації виробників молока, на фоні скорочення поголів'я та продуктивності корів у прифронтових зонах і територіях з активними бойовими діями, виробництво молока в Україні за 10 місяців знизилося на 12,4% - до 6,575 млн тонн. Тобто галузь недоотримала 929,6 тис. тонн молока. Проте завдяки ефективній роботі молочних ферм у безпечніших регіонах та релокації поголів'я із уражених зон, вдалося мінімізувати втрати промислового молока

[70]

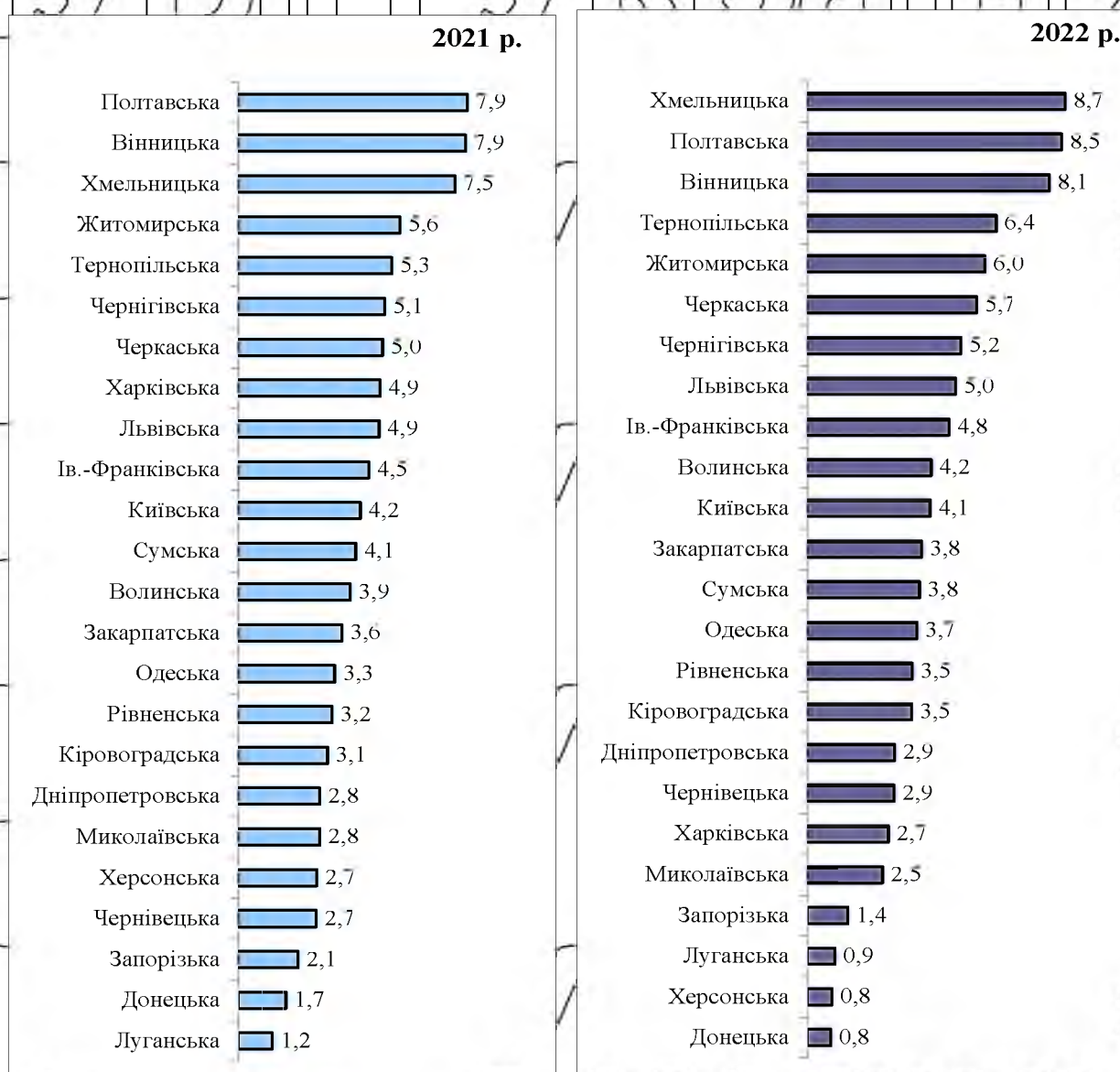

Рис. 2.8. Рейтинг областей України за обсягом виробництвом молока в 2021-2022рр.

Лідерами у виробництві молока в Україні традиційно є п'ять областей:

Хмельницька, Полтавська, Вінницька, Тернопільська та Житомирська області

(рис. 2.8).

Зростання продуктивності корів, як ми вгазували раніше, відбувалося, пер за все, за рахунок росту середньорічного надою від 1 корови у великотоварних фермах, які є основними постачальниками якісної молочної сировини на переробні підприємства (рис. 2.9). Адже невеликим особистим

селянським господарствам важко дотримуватися нових вимог, які регламентуються договором про Асоціацію України з ЄС щодо якості молока.

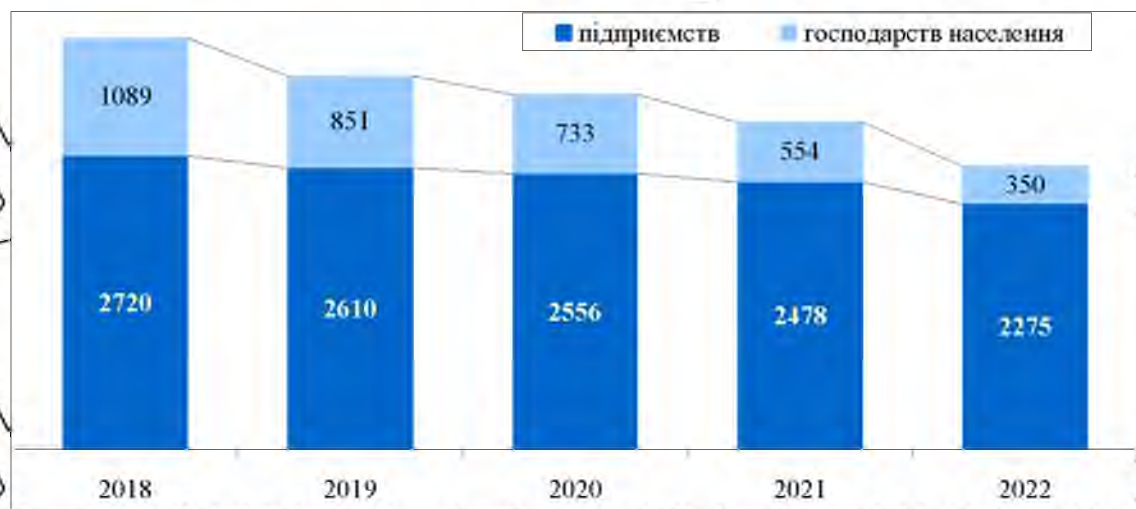

Рис. 2.9. Динаміка обсягів надходження молочної сировини на переробні підприємства України, тис. тонн

Важливим питанням в повоєнний період залишається розвиток молочної галузі України. Наша держава має прагнути стати надійним, глобальним та конкурентоспроможним партнером, який буде відповідати потребам світового ринку, зможе запропонувати широкий асортимент високоякісної молочної продукції з конкурентною ціною. Також потрібно звернути увагу на досвід

зарубіжних країн, у яких середні та малі виробники молока об'єднавшись, самостійно виходять на міжнародний ринок. Завдяки цьому вони досягають значного успіху.

НУБІП УКРАЇНИ

2.3. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України

Для того, щоб галузь молочного скотарства була рентабельною, конкурентоспроможною та забезпечувала продовольчу безпеку країни, вона повинно бути високопродуктивною. Підвищення продуктивності напряму пов'язано з економікою виробництва. Продуктивність корів не вказує на рівень економічної ефективності виробництва молока, а об'єктивно характеризує рівень ефекту, який отримують в процесі виробництва.

Ефективність виробництва – економічна категорія, що відображає результативність функціонування засобів і предметів праці, робочої сили та використання землі.

Собівартість виробництва молока являється один з показників, що характеризує економічну ефективність його виробництва. Рівень собівартості залежить від багатьох чинників, зокрема, від продуктивності корів, затрат праці та її оплати з розрахунку на одиницю продукції, собівартості кормів і їх витрат на 1 ц молока.

В структурі витрат на виробництво молока, питома вага кормів зберігає тенденцію до підвищення (рис.2.10 та рис.2.11). Це свідчать про усвідомлення товаровиробників вкладати кошти у збалансований та якісний раціон. Більш інтенсивний рівень годівлі корів потребує більше вкладених засобів, проте

гарантує більш високу продуктивність. Прослідковуються позитивні зміни з зростання питома ваги прямих витрат на оплату праці з нарахуваннями, а питома вага витрат на паливо, як не дивно, за досліджуваний період знизилась на два пункти.

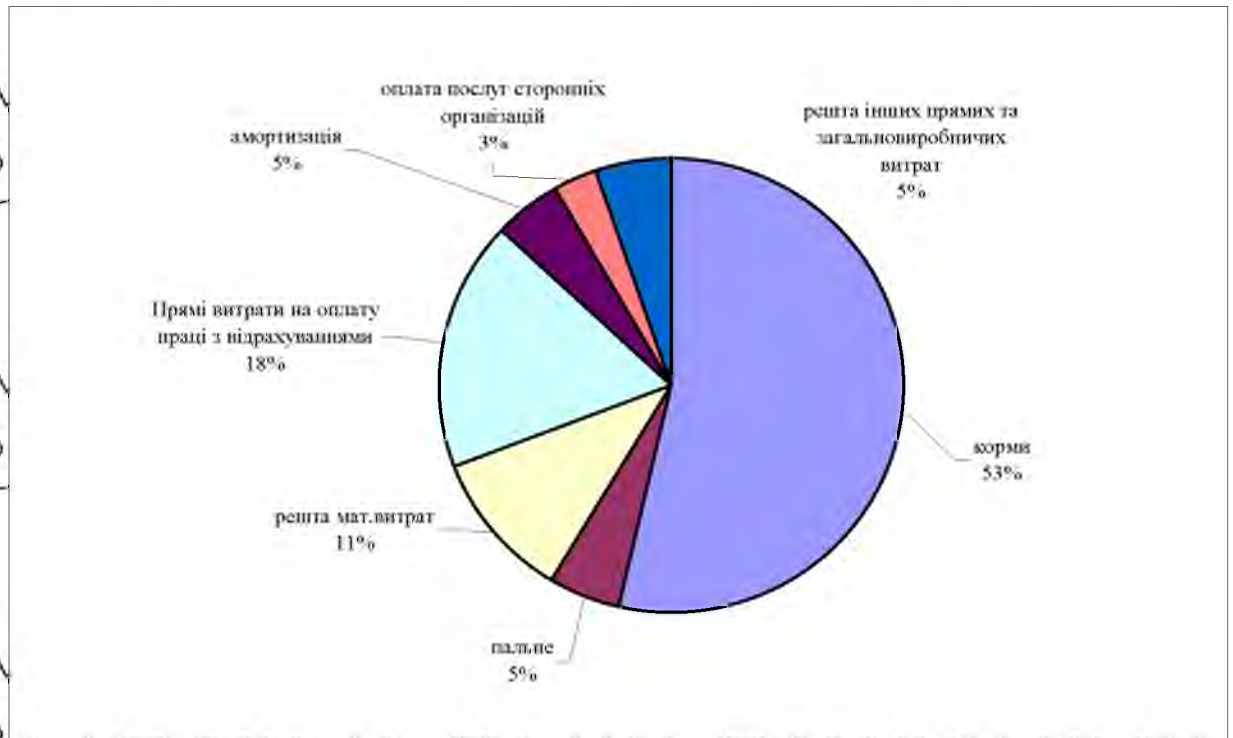

Рис. 2.10. Структура витрат на виробництво молока у 2018 році

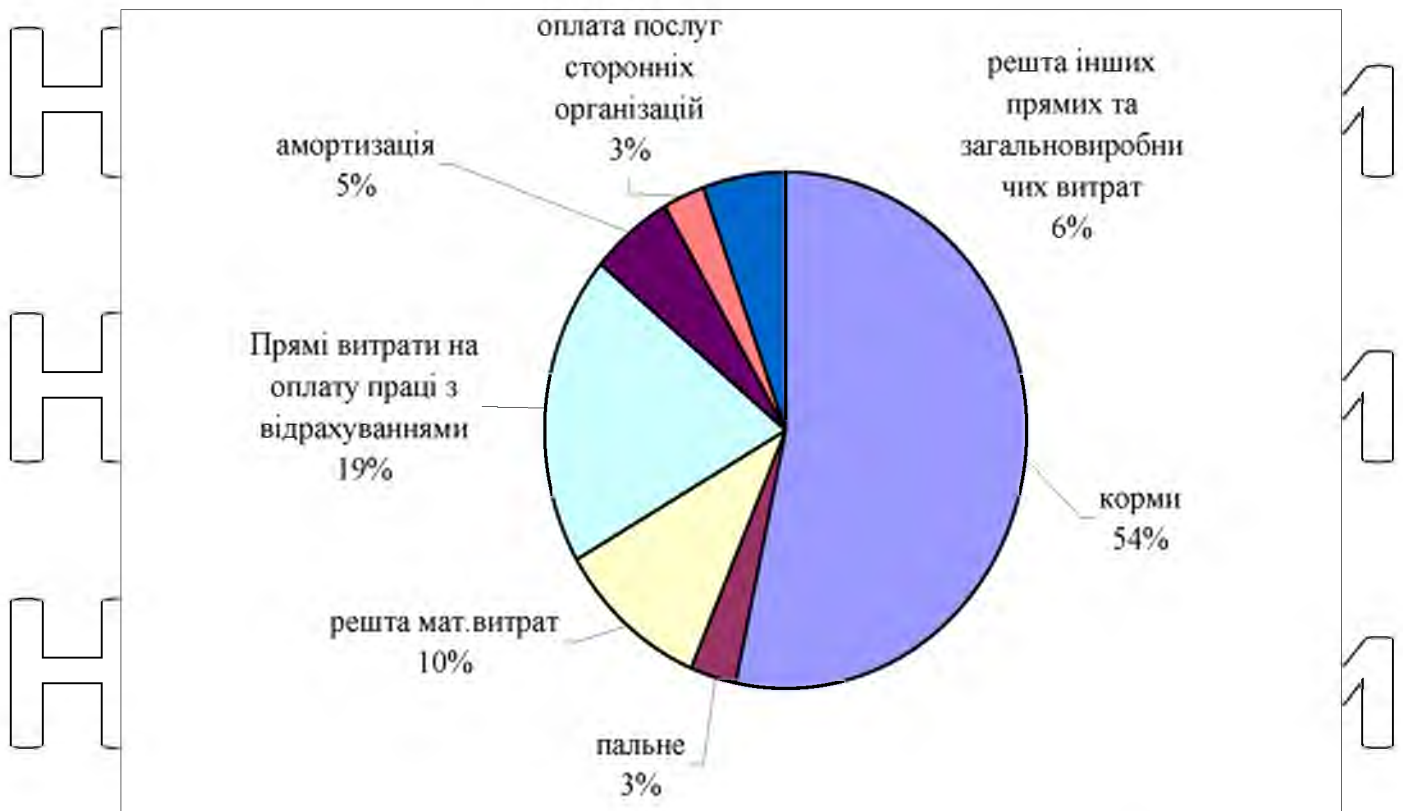

Рис. 2.11. Структура витрат на виробництво молока у 2021 році

Нами проаналізовано вплив витрат на 1 корову та продуктивності корів на виробничу собівартість 1 ц молока в сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Собівартість молока і вплив факторів на її формування

Показник	2018	2021	Відхилення (+,-)
Витрати на одну корову, грн	37923	53982	16059
Продуктивність, кг	6190	6863	673,0
Собівартість 1ц, грн	612,65	786,57	173,92
Собівартість 1 ц при витратах 2021 р. і продуктивності 2018 р, грн		872,09	
Зміни собівартості 1 ц, грн		173,92	
У т.ч. за рахунок витрат виробництва продуктивності		259,44	
		-85,52	

Дані таблиці 2.7 свідчать про те, що з підвищенням витрат на 1 голову на 16059 грн, собівартість 1 ц молока підвищилась на 259,44 грн. А при зростанні продуктивності корів на 673 кг/голову, собівартість 1 ц молока знизилась на 85,52 грн.

Зменшення собівартості виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах в майбутньому сприятимуть: покращення управління стадом та менеджмент годівлі, відтворення стада та контроль за його здоров'ям, інвестиції в якісну генетику, покращення умова утримання. Не дивлячись на постійне підвищення собівартості молока, ціна реалізації молока за досліджуваний період покривала понесені витрати (рис. 2.12). Цей чинник, серед іншого, був досить вагомим, що стимулювало залучення інвестицій.

Рис. 2.12. Економічна ефективність виробництва молока підприємствами України

Тривалий час виробництво молока було збитковим в Україні. Але тренд останніх 10 років є досить позитивним, не дивлячись на те, що чисельно переважають дрібні селянські господарства. Починаючи з 2012 року молочне

скотарство поступово почало виходити з затьожної кризи і перетворюватися на ефективний бізнес, задля збереження робочих місць на селі. Інтенсивний тип розвитку молочної галузі призводить до вибракування неогрібних порід та звуження генетичного потенціалу. Організація технологічних процесів набуває особливо важливого значення (утримання корів, годівля, доїння, обслуговування), оскільки це напряду пов'язано із отриманням прибутку.

Дані таблиці 2.8 свідчать про те, що маса прибутку від реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами за досліджуваний період зросла на 1957 млн грн, і відбулося це, перш за все, за рахунок підвищення ціни реалізації. А зниження обсягів реалізації молока і собівартості 1 ц призвели до зниження маси прибутку відповідно на 33 млн грн та 4706 млн грн.

Таблиця 2.8

Вплив факторів на зміну маси прибутку від реалізації молока

Показник	2018	2021	Відхилення
Реалізовано, тис. тонн	2512	2481	-30,9
Прибуток, млн грн	2648	4605	1957
Повна собівартість 1ц, грн	654,81	844,47	189,66
Ціна реалізації 1ц, грн	760,24	1030,07	269,83
Прибуток 1ц молока, грн	105,43	185,60	80,17
Зміна маси прибутку млн. грн		1957	
у т.ч. за рахунок:			
обсягу реалізації		-33	
собівартості		-4706	
ціни реалізації		6695	

Розрахунок показників ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах показано в таблиці 2.9. За досліджуваний період 2017-2021 років рівень всіх показників економічної ефективності підвищувався, окрім рівня рентабельності. Це відбулося за рахунок того, що повна собівартість 1 тони молока зростала швидшими темпами (на 48,1%) ніж підвищувалась ціна реалізації 1 тони молока (на

42,4%). Це призвело до зниження рівня рентабельності виробництва молока майже на 5 пунктів і в 2021 році він становив 22%. За розрахунками дослідників [66] ринку молока і молочної продукції, в 2022 році, на жаль, рівень рентабельності виробництва молока знизився до 17,4%.

Таблиця 2.9

Розрахунок показників економічної ефективності виробництва молока підприємствами України

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	Темп приросту, %
	2	3	4	5	6	7
Поголів'я (на кінець року), тис. голів	485	467	468	439	424	-12,6
Виробництво, тис. т	2766	2756	2729	2761	2768	+0,1
1	2	3	4	5	6	7
Виробничі витрати, млн. грн	14278	16882	17482	19080	21770	+52,5
Реалізовано, тис. тонн	2563	2512	2462	2442	2481	-3,2
Повна собівартість реалізованої продукції, млн. грн	14612	16449	16735	17930	20953	+43,4
Виручка, млн. грн	18543	19098	20182	21588	25558	+37,8
Прибуток всього, млн. грн	3931	2648	3447	3658	4605	+17,1
Надій від 1 корови, кг	6025	6190	6101	6634	6863	+13,9
Виробнича собівартість 1 т, грн	5664	6366	6339	6837	7863	+46,6
Повна собівартість 1 т, грн	5701	6548	6798	7342	8445	+48,1
Ціна 1 т, грн	7234	7602	8198	8840	10301	+42,4
Прибуток від реалізації 1 т, грн	153	105	140	150	186	+21,6
Рентабельність, %	26,9	16,1	20,6	20,4	22,0	+4,9п

Стабілізація та подальше нарощування виробництва молока у післявоєнний період в сільськогосподарських підприємствах повинно супроводжуватися підвищенням економічної ефективності розвитку молочної скотарства, отримання необхідного обсягу прибутку в галузі, що є основним мотиватором виробництва у ринковому середовищі.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Обґрунтування беззбитковості виробництва та прогнозні орієнтири розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Як для досягнення продовольчої безпеки держави, так і для кожного суб'єкта господарювання важливо знати його стан у майбутньому, виходячи з кон'юнктури ринку на ті види продукції, які воно виробляє і реалізує. Насамперед, необхідно знати, за якого обсягу реалізації того чи іншого виду продукції (обсяг продажу) досягається беззбитковість його виробництва (нульова рентабельність). Такий обсяг реалізації називають критичним, оскільки при його зменшенні підприємство починає зазнавати збитків, а країна відчуває дефіцит продукції. Водночас, при збільшенні продажу над його критичним обсягом забезпечується прибутковість виробництва. Визначення критичного обсягу виробництва і реалізації продукції, а також аналіз беззбитковості виробництва та прогнозування прибутку ґрунтуються на використанні принципу класифікації витрат залежно від їх зв'язку з обсягом виробництва. Всі витрати поділяються на постійні і змінні. Різні співвідношення між цими групами витрат, а також їх абсолютна сума істотно впливають на критичний обсяг продажу і прибуток підприємства.

Виробничий процес у молочному скотарстві щоденно повторюється, але в різні періоди утримання тварин має певні відмінності. В стійловий, особливо зимовий, період знижується продуктивність корів, дорожчають корми, підвищуються їх витрати на одиницю продукції, зростає обсяг робіт на молочній фермі, що призводить до збільшення затрат праці і коштів для одержання однієї і тієї самої кількості продукції порівняно з пасовищним періодом. У зв'язку з цим собівартість виробництва молока в стійловий і пасовищний періоди значно відхиляється від середньорічної. Тому при аналізі

діяльності виробничого підрозділу обов'язково потрібно враховувати специфіку виробництва продукції в окремі періоди утримання тварин і різний рівень витрат.

Ефективне управління поточними витратами неможливе без визначення порогу рентабельності (точки беззбитковості). Метод аналізу точки беззбитковості зводиться до визначення мінімального обсягу реалізації продукції (у разі незмінних цін та умовно-постійних витрат), за якого підприємство може забезпечити беззбиткову операційну діяльність у короткостроковому періоді [77].

Для обчислення точки беззбитковості використовуються методи маржинального прибутку. Синонімами поняття точки беззбитковості є точка рентабельності, мертва точка, точка критичного обсягу реалізації.

Аналіз беззбитковості використовують при:

- 1) започаткуванні нового виду діяльності, наприклад, при організації нового виду виробництва;
- 2) при розвитку і розширенні того, що вже існує;
- 3) виготовленні нового виду продукції, наданні нового виду послуг.

Обсяг продажів, який перевищує точку беззбитковості, забезпечує прибуток. Якщо обсяг продажів нижче від точки беззбитковості, підприємство зазнає збитків.

Точка беззбитковості, вказує на те, при якому обсязі виробництва дохід від реалізації покриє сумарні (валові) витрати підприємства. Точка беззбитковості залежить від трьох факторів:

- ціни реалізації 1 ц молока, грн;
- змінні витрати на 1 ц молока, грн;
- сума постійних витрат на 1 голову худоби, грн.

Зменшення ціни реалізації продукції вимагає збільшення обсягу продажів. Збільшення змінних витрат на одиницю виробу вимагає збільшення обсягу продажів у точці беззбитковості. Аналогічно збільшення суми

постійних витрат вимагає збільшення обсягу продажів у точці критичного обсягу виробництва.

Критичний обсяг виробництва молока – це такий обсяг виробництва, за якого виручка від реалізації молока дорівнює сукупним витратам на її виробництво і реалізацію.

Таблиця 3.1
Розрахунок безбиткового обсягу виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах

Показники		Дані 2021р.
1.	Виробництво молока, тис. тонн	2768
2.	Виробничі витрати, млн грн	21770
3.	в т.ч.: а) постійні	7243
4.	б) змінні	14527
5.	Питома вага постійних витрат, %	33,3
6.	Виробнича собівартість 1 ц, грн	786,57
7.	Постійні витрати в розрахунку на 1 ц живої маси, грн	261,69
8.	Ціна реалізації 1 ц молока, грн	1030
9.	Повна собівартість реалізованої продукції, грн	20953
10.	Повна собівартість 1-ц, грн	844,47
11.	Змінні витрати у повній собівартості одиниці продукції, грн	582,78
12.	Маржинальний дохід від одиниці продукції, грн.	447,29
13.	Безбитковий обсяг виробництва молока, тис. тонн	1619,3

Розрахувавши безбитковий обсяг виробництва, ми можемо розрахувати запас міцності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України на 2022 рік:

$$\frac{2768 - 1619,3}{2768} \times 100\% = 41,5\%$$

Отже, запас міцності виробництва молока на початок 2022 року становив 41,5%. Аналізуючи результати розрахунку беззбиткового обсягу виробництва молока і запасу його міцності, можна зробити висновок, що для виходу сільськогосподарським підприємствам на беззбитковий рівень потрібно було виробити 1619,3 тис. тонн молока в 2022 році.. Фактичне виробництво в 2022 році становило 2768 тис. тонн.. Запас міцності становить 41,5%, а це значить, що виробництво молока не є ризикованим для сільськогосподарських підприємств.

Суспільно-економічне життя практично неможливе без передбачення перспектив його розвитку. Економічні прогнози необхідні для визначення можливих цілей розвитку суспільства і ресурсів, необхідних для цього, а також для виявлення найбільш вірогідних і економічно ефективних варіантів довгострокових, середньострокових та поточних планів, обґрунтування основних напрямів економічної політики, передбачення наслідків від прийнятих рішень. Як зазначав Е. Шумахер: «Жодне явище не має економічного сенсу, якщо його не можливо, не впадаючи в абсурд, спланувати на довгострокову перспективу» [92].

Економічне прогнозування є одним з самих важливих інструментів забезпечення агропродовольчої політики, який дозволяє виявити основні тенденції у виробництві сільськогосподарської продукції, оцінити можливі варіанти розвитку галузей, враховуючи різноманітні фактори. Сучасна прогнозна концепція стала індикативною, тобто вона носить більше рекомендаційний, ніж директивний характер. Важливою властивістю прогнозів є їх варіативність, що дозволяє використовувати результати при найбільш вірогідних ситуаціях. Варіанти можуть відрізнятися цілями, об'ємом та структурою ресурсів, пропорціями їх розподілу між економікою, соціальною сферою, різним впливом факторів тощо.

Під прогнозами в сільському господарстві слід розуміти науково-обґрунтоване передбачення можливого його розвитку з визначеними якісними та кількісними параметрами, варіантами, сценаріями, шляхами та

строками досягнення отриманих результатів. Основним завдання наукового прогнозу – це дати об'єктивне достовірне уявлення про те, що буде при тих чи інших умовах. Основними функціями прогнозу є:

- аналіз соціально-економічних процесів і тенденцій,
- оцінка поточної ситуації і виявлення проблем розвитку галузі,
- оцінка тенденцій в майбутньому,
- визначення економічних умов,
- накопичення економічної інформації для обґрунтування вибору та прийняття оптимального управлінського рішення.

Прогнози представляють собою дані, необхідні для стратегічного управління в галузях сільського господарства. Вони забезпечують можливість переходу від аналізу до синтезу елементів економічної системи. Прогнози є початковим етапом управлінської діяльності.

Молочна галузь, враховуючи її виняткове значення, є провідною у більшості країн світу. Тому кожна країна окремо розробляє сценарії її розвитку для розробки майбутньої стратегії. Окрім того, провідними міжнародними організаціями здійснюються довгострокові прогнози розвитку молочного виробництва для оцінки загальносвітового молочного світу.

Найвідомішими та найпопулярнішими є прогнози FAO [99]. Згідно яких виробництво молока у світі зросте до 2027 року на 170,3 млн тонн і становитиме 993,6 млн тон. Показники, прогнозовані для України відображено в таблиці 3.2.

Дані, які наведено в таблиці 3.2 є офіційними показниками, що входять в загальний прогноз FAO для усього світу. Проте фактичні дані за 2018-2022 рр. не відповідають дійсності. Якщо в прогнозних розрахунках можна прослідкувати чітку тенденцію до збільшення обсягів виробництва молока, то по рівню фактичних показників ми можемо бачити кардинально протилежну тенденцію. Якщо відхилення в 2022 році на 30% від прогнозного значення ми ще можемо пояснити початком воєнного вторгнення росії на територію

України, то відхилення в 20% в 2021 році або в 14% в 2020 році - пояснити важко.

Таблиця 3.2

Прогноз виробництва молока в Україні, розроблений Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) 2018-2027 рр.

Рік	Прогнозні значення			Фактичне
	поголів'я корів, тис. голів	продуктивність корів, т/корову в рік	виробництво молока, тис. тонн	виробництво молока, тис. тонн
2018	3115,5	3,36	10478,6	10064
2019	3129,4	3,40	10633,0	9663
2020	3141,6	3,43	10781,3	9264
2021	3158,5	3,46	10941,4	8714
2022	3174,7	3,50	11103,9	7768
2023	3189,8	3,53	11265,9	×
2024	3201,5	3,57	11421,9	×
2025	3212,1	3,60	11577,2	×
2026	3221,6	3,64	11728,1	×
2027	3231,7	3,68	11884,3	×
2027 р. у % до 2018 р.	3,7	9,5	13,41	×

Стан сільського господарства та його внесок в реалізацію стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни, залежить від позиції сільськогосподарських підприємств на аграрних ринках. Вони функціонують в умовах жорсткої конкуренції, у тому числі із зарубіжними виробниками.

Сучасні умови є надскладними для виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України. Негативні тенденції розвитку ринку молока можуть загрожувати появою кризових явищ і в повоєнний період.

3.2. Вплив годівлі корів на їх продуктивність в сільськогосподарських підприємствах

Продуктивність корів напряду залежить від рівня годівлі корів, тому для отримання смачного та жирного молока раціони годівлі молочного стада повинні бути збалансовані за поживністю. Останнім часом ситуація у виробництві та використанні кормів в молочному скотарстві стабілізувалась (табл. 3.3). Але суттєве зменшення земельних площ пасовищ і сіножатей та значне дорожчання комбікормів призвели до певної незбалансованості раціонів годівлі корів. Зростання цін на високобілкові корми зробив не вигідним згодовувати його худобі.

Таблиця 3.3

Витрати кормів усіх видів на виробництво 1 ц молока, ц корм.од

	2018	2019	2020	2021	2021р. в % до 2018р.
Господарства усіх категорій	0,91	0,90	0,87	0,96	105,5
підприємства	0,86	0,89	0,84	0,86	-
господарства населення	0,92	0,91	0,88	1,01	109,8

В структурі витрат на виробництво молока, питома вага кормів зберігає тенденцію до підвищення. Це свідчать про усвідомлення товаровиробників вкладати кошти у збалансований та якісний раціон. Більш інтенсивний рівень годівлі корів потребує більше вкладених засобів, проте гарантує більш високу продуктивність.

За допомогою однофакторного кореляційного аналізу проведено дослідження взаємозв'язку між продуктивністю корів (Y) та витратами на корми (X) у підприємствах України. Вибірка включає дані по підприємствах у розрізі регіонів України за 2021 рік.

Задача кореляційного аналізу – виявлення зв'язку між результативною ознакою і факторами та оцінка його тисноти. Як правило між випадковими величинами може існувати лише зв'язок особливого роду, за якого при зміні однієї величини змінюється розподіл іншої. Такий зв'язок носить назву статистичного зв'язку. Зміна випадкової величини Y , яке відповідає зміні величини X , розбивається при цьому на дві компоненти: стохастичну (пов'язану з залежністю Y від X) та випадкову (пов'язану з впливом „власних” випадкових факторів величин Y та X). Співвідношення між стохастичною і випадковою компонентами визначає силу зв'язку.

Перевіримо чи існує між досліджуваними факторами лінійний зв'язок. Сила такого зв'язку вимірюється коефіцієнтом кореляції, який визначається за

$$r = \frac{\sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})(y_j - \bar{y})}{(n-1)s_x s_y}, \quad (3.1)$$

формулою:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_j, \quad (3.2)$$

$$\bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n y_j \quad (3.3)$$

$$s_x = \frac{1}{n-1} \sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})^2 \quad (3.4)$$

$$s_y = \frac{1}{n-1} \sum_{j=1}^n (y_j - \bar{y})^2 \quad (3.5)$$

Лінійна кореляційно-регресійна модель, яка описує залежність величини продуктивності корів від величини витрат на корми по регіонах України має вигляд:

$$Y = 61,33 + 271,63 \cdot X \quad (3.6)$$

Для розрахунку достовірності моделі використовуються значення таблиць розподілу Фішера і Стюдента з вірогідною ймовірністю $P=0,95$. Перевіримо чи існує кореляційний зв'язок між фактором «витрата корму» та рівнем продуктивності корів. Висунемо нульову гіпотезу, яка полягає у

рівності коефіцієнта кореляції нулю. Тісноту кореляційного зв'язку оцінимо за критерієм Ст'юдента. Результати кореляційного аналізу наведено на рис. 3.1.

Регресійна статистика						
Множинний R	0,803063461					
R-квадрат	0,644910922					
Нормований R-квадрат	0,62877051					
Стандартна похибка	1085,843486					
Спостереження	24					
Дисперсійний аналіз						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	1	47110700,3	47110700	39,956285	2,319E-06	
Залишок	22	25939233,7	1179056,1			
Усього	23	73049934				
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y	61,33008331	989,3272258	0,0619917	0,9511292	1990,4112	2113,0714
X	272,6267514	43,12964853	6,3210984	2,319E-06	183,18124	362,07226

Рис. 3.1. Результати кореляційного аналізу

За результатами аналізу можна зробити наступні висновки:..

1) індекс кореляції ($R=0,803$) свідчить про те, що залежність між факторами є тісною.

2) коефіцієнт детермінації ($R^2=0,645$) показує, що 64,5% зміни продуктивності корів залежить від витрат на корми.

3) За критерієм Фішера. Оскільки $F_{\text{факт}}=39,96 > F_{\text{кр}}(0,05;1;24) = 4,41$, то побудована модель є статистично значущою, тобто зв'язок між залежною та пояснювальною змінними істотний.

Коефіцієнти регресії необхідно перевіряти на достовірність за допомогою t-критерію Ст'юдента. Статистично значимим є коефіцієнт рівняння при змінній X, (розрахункове значення коефіцієнту Ст'юдента 43,13 перевищує табличне значення 2,09), а також з імовірністю 0,95 підтверджує істотність впливу фактору на результат.

Значення коефіцієнту рівняння регресії визначає коефіцієнт збільшення змінної Y при збільшенні X_i на одиницю відносно середнього. Отже, можна зробити висновок, зі збільшенням витрат на корми на 1 тис. грн. відносно середніх значень у вибірці продуктивність корів збільшується на 272,6 кг.

За розрахованими коефіцієнтами рівняння обчислимо приріст виробництва молока та окупність додаткових витрат на корми.

Вартість 1 кг молока у 2021 р. у підприємствах 10301 грн, отже, вартість приросту виробництва молока (надою від 1 корови) за рахунок збільшення витрат на корми на 1 тис. грн. становитиме 2808 грн. $(10,301 * 271,63)$.

Окупність додаткових витрат – 280%.

3.3. Перспективи розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах

Виробництво молока є важливим аспектом економічного розвитку сільськогосподарського сектора України в повоєнний період. Необхідним є розроблення антикризових заходів для збереження функціонування молочних ферм, розвиток молочного тваринництва, призупинення зменшення поголів'я корів на підприємствах та підвищення якості молочних продуктів.

В умовах війни показники падіння ефективності ресурсів і оптимізація виробництва молока є досить стабільними. Завдяки результативній діяльності молочних ферм у безпечних регіонах і окремих областях здійснюється якісне виробництво і збут продукції з дотриманням усіх вимог, а також релокація поголів'я з уражених зон. Саме це дає змогу мінімізувати втрати молочних підприємств.

Проте є й проблеми в українському законодавстві, які стримують проекти для підтримки успішного розвитку молочної галузі. Щоб змінити на законодавчому рівні цю ситуацію, потрібно здійснити відповідні зміни та розробити політику, спрямовану на подолання кризових явищ. Основними кроками є надання бізнесу конкурентоспроможності, вироблення

оптимального співвідношення ціни та якості товару, формування споживчого задоволення.

Постійні зміни в зовнішньому середовищі господарювання вимагають швидкої й адекватної реакції сільськогосподарських підприємств для підтримки та посилення їх конкурентоспроможності. Тобто необхідна методика проведення постійної діагностики ресурсів і можливостей підприємства під впливом зовнішніх чинників. Для цього можуть бути застосовані наступні методи стратегічного аналізу, як PEST-аналіз – інструмент, призначений для виявлення політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів зовнішнього середовища, які впливають на функціонування підприємств та SWOT-аналіз, який дозволяє виявити й розділити сильні та слабкі сторони підприємства, а також потенційні можливості та погрози.

Метою SWOT-аналізу являється проведення експертної діагностики середовища функціонування для виявлення тенденцій його розвитку, формування основних гіпотез про перспективи діяльності підприємства і його конкурентоспроможні можливості та визначення альтернативних напрямів його розвитку в майбутньому. Як будь-який експертна методика, SWOT-аналіз надає ефективні результати за умови повноти й актуальності отриманої інформації та чіткого розуміння стратегічних орієнтирів розвитку підприємств. Проведення SWOT-аналізу передбачає аналіз поточної ситуації (оцінка зовнішніх та внутрішніх факторів, визначення конкурентних переваг і недоліків) і прогноз майбутнього (прогноз тенденцій розвитку аналізованих зовнішніх факторів, розробка вимог та рекомендацій, спрямованих на посилення переваг і подолання недоліків кожного з факторів). Дослідження властивостей об'єктів ринку молока та молочних продуктів України і зв'язків між ними досліджено за допомогою SWOT-аналізу. Його результати наведені у таблиці 3.4.

Матриця SWOT-аналіз виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України

Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
<p>Сильні сторони (Strengths)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Застосування інноваційних технологій виробництва молока – Ефективна організація структури та стилю управління підприємствами галузі – Діяльність відповідно до міжнародних стандартів якості – Різноманітний вибір молочної продукції та постійне його оновлення – Інформаційні ресурси розвинені на достатньому рівні (сайти, соціальні мережі) 	<p>Можливості (Opportunities)</p> <ul style="list-style-type: none"> – У зв'язку зі складним становищем підприємств, що є на молочному ринку, підвищення конкурентоспроможності. – Збільшення обсягів та ринків експорту молочної продукції – У зв'язку з безперервними змінами та інноваціями в технічному процесі поява нових та сучасних ринків та їх сегментів
<p>Слабкі сторони (Weaknesses)</p> <ul style="list-style-type: none"> – На споживання молочної продукції впливає сезонність – Мало підприємств - виробників молока мають активну рекламу на телебаченні та в соціальних мережах – Недостатньо формалізована комплексна стратегія збуту готової продукції 	<p>Загрози (Threats)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чітка тенденція щодо зменшення поголів'я корів, а відповідно, й виробництва молока, та збільшення цін на молочну продукцію – Збільшення витрат на утримання великої рогатої худоби – Поява та зростання нових вимог до якості постачальників та покупців – Мінливість смаків покупців (постійне оновлення конкурентами товарної лінійки).

Важливим у діяльності сільськогосподарських підприємств є утворення ланцюгового зв'язку між виробником молока та споживачем цієї продукції. Необхідно формувати ринок збуту в суміжних і пов'язаних сферах та секторах за допомогою інституту державного замовлення та публічних закупівель.

Спрощені процедури та високі експортні ціни на молочну продукцію України підтримують продаж на зовнішніх ринках. У 2022 році експорт молока сягнув 344 млн доларів США, а це на 39 % більше, ніж у 2021 році.

Звуження попиту на молокопродукцію внаслідок зменшення кількості населення несе загрозу щодо зменшення обсягів закупівлі молока

переробними підприємствами як в молочних ферм, так і в населення. Разом з тим, потрібно відзначити, що на тимчасово окупованих територіях Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей станом на січень 2022 року було зосереджено 13,7% корів від загального поголів'я корів молочних ферм України, а також 10% корів від загального

поголів'я корів господарств населення України. Окрім цього, на згаданих територіях зосереджено 14,6% та 11,6% обсягів виробництва молокопродукції України [27]. Наведені дані дають підстави стверджувати,

що великого надлишку виробництва молока внаслідок зменшення кількості населення не буде, адже на 10-15% зменшиться обсяг виробництва молока внаслідок військових дій. З іншого боку, переведення війни з російю у затяжну фазу створює загрози для зниження життєвого рівня населення, зменшення його доходів, а отже й зменшення попиту на молоко і молокопродукцію [24].

Але дослідження світового ринку виробництва молока показало, що попит на молочну сировину швидко зростає. Це стимулює розвиток та модернізацію молочного виробництва в світі, оскільки ефективне та стійке виробництво молочних продуктів відіграє велику роль у забезпеченні зростаючого населення світу. У зв'язку зі значною конкуренцією на ринку можна виділити низку лідерів, які займають найбільші частки ринку: ДІІ «Лакталіс Україна», ТОВ «Данон», ТОВ «Терра Фуд» (частка на ринку складає

9%), ТОВ «Люстдорф» (8%), ПрАТ «Молочний альянс», ПрАТ «Вінницький молочний завод «Рошен» (10%), ТОВ «Група компаній «Альянс», ПАТ «Вімм-Більв-Данн Україна», ПрАТ «Комбінат «Придніпровський», ПрАТ «Тернопільський молокозавод» та багато інших [43].

Таблиця 3.5

Матриця PEST-аналіз підприємств молочної галузі України

<i>Політичні аспекти (P)</i>	<i>Економічні аспекти (E)</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Державне регулювання конкуренції молочної галузі – Політичне реформування – Активні зміни в податковому законодавстві на користь виробників молока – Оновлення законодавства щодо молочної галузі 	<ul style="list-style-type: none"> – Економічна становище в Україні – Рівень інфляції – Зміни курсу національної валюти – Динаміка податкової політики – Вплив змін комунальних тарифів (транспортвання, водопостачання) на витрати сільськогосподарського підприємства – Зміни в доходах населення
<i>Соціальні аспекти (S)</i>	<i>Технологічні аспекти (T)</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Базові суспільні цінності зазнають помітних змін – Ставлення населення життя та зміна стилю – Становище та зміни довкілля в країні – Поширення тренду споживання рослинного молока – Демографічні зміни (структура та темпи зростання чи зменшення населення). 	<ul style="list-style-type: none"> – З'являються нові технології – Трансформації у механізації виробництва молока – Адаптації та швидкість змін новітніх технологій у виробництві – На базі інновацій виробництво молочних продуктів.

Аналіз економічних, політичних, технологічних та соціальних аспектів зовнішнього середовища, які значною мірою впливають на виробництво та

ринку молочної продукції України загалом та на його суб'єктів, проілюстровано за допомогою PEST-аналізу. Ці результати наведені в таблиці 3.5.

Важливим питанням залишається розвиток молочної галузі України в повоєнний період. Україна має прагнути стати надійним, глобальним та конкурентоспроможним партнером, що відповідає потребам світового ринку, може запропонувати широкий асортимент високоякісної продукції переробної та харчової промисловості з відповідною ціною, а також цікавими автентичними смаковими властивостями.

Корисно звернути увагу на досвід зарубіжних країн, у яких основними виробниками та продавцями агропродукції у світі є кооперативи, що представлені середніми та малими виробниками. Це дає змогу представникам, об'єднавшись, виходити на міжнародний ринок, продавати свою продукцію та працювати на вигідних умовах. Завдяки цьому вони досягають значного успіху та розраховані на більшу кількість учасників.

Стабільний розвиток виробництва молока, ефективність використання ресурсів та їх оптимізація можливі в повоєнний час, але лише за таких умов, як повна підтримка молочного бізнесу, покращення інноваційної діяльності, використання досягнень науково-технічного прогресу і досвіду зарубіжних країн, використання різних форм господарювання, вклад інвестицій у розвиток галузі.

У зв'язку з цим у політиці повоєнного періоду, за оцінками і прогнозами науковців, думки яких опубліковані в цьому дослідженні, потрібно на рівні державних і місцевих органів влади здійснити такі кроки: запровадити систему контрактації та закупівлю рогатої худоби для потреб сільськогосподарських підприємств; удосконалити Закон «Про загальнодержавну програму селекції у тваринництві до 2030 р.», який, зрештою, дасть змогу створити результативний механізм підтримки відсоткових ставок, інвестувати в будівництво тваринницьких приміщень, здійснити угруповання виробників, що дозволить сформувати сировинні зони, значно здешевити вартість

продукції, зменшити ризики збуту. Зазначені кроки в повоєнний період зможуть максимально стабілізувати ситуацію з молочним виробництвом, наростити поголів'я худоби, збільшити обсяги виробництва і збуту продукції, яка відповідає вимогам якості й екологічної чистоти.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

НУБІП України

1. Молоко та молочні продукти, враховуючи їхню незамінність в харчовому раціоні людини, корисність та частоту споживання відносяться до соціально-значимих видів продовольства, що автоматично відносить галузь молочного скотарства до таких, які забезпечуються продовольчу безпеку країни.

НУБІП України

2. Молочне скотарство історично є традиційною галуззю сільського господарства України, рівень розвитку якого характеризує стан усієї сільськогосподарської сфери в цілому. При всій складності і ризикованості ведення галузі, її залежності від зовнішніх умов, молочне скотарство залишається найважливішим джерелом щоденних доходів виробника, а молоко та молочні продукти в українському раціоні займають провідне місце.

НУБІП України

Особливості галузі зумовлені її швидкопсувністю, високою трудомісткістю та тривалим періодом окупності, природно-кліматичними факторами, залежністю від переробної промисловості, соціальними аспектами.

НУБІП України

3. Оцінювання ефективності виробництва молока здійснювалося з використанням системи показників, що зумовлено галузевими особливостями.

НУБІП України

При оцінці економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відбивати її рівень, враховувати відповідні особливості галузі. Для цього використовуються як натуральні, так і вартісні показники.

НУБІП України

4. Молочна сировина є особливо важливою для молокопереробної промисловості, яка є цілком залежною від кількості та якості виробленої продукції та від географічного розташування постачальників молока.

НУБІП України

Специфіка переробки молока полягає у великій кількості різноманітної кінцевої продукції, яку можна отримати, що зумовлює організацію різних підприємств: маслоробні, сироробні заводи, молочноконсервні комбінати, підприємства з виробництва знежиреного молока та інші.

5. Стан сільського господарства та його внесок в реалізацію стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни, залежить від позицій сільськогосподарських підприємств на аграрних ринках. Вони функціонують в умовах жорсткої конкуренції, у тому числі із зарубіжними виробниками.

Сучасні умови є надскладними для виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України. Негативні тенденції розвитку ринку молока можуть загрожувати появою кризових явищ і в повоєнний період.

6. Повномасштабна агресія росії проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, внесла суттєві корективи у розвиток національного ринку молока, адже тимчасова окупація північних та східних областей нашої держави призвела до призупинення або повного припинення функціонування переробних підприємств, а через внутрішні і зовнішні міграційні процеси суттєво змінилися тренди попиту і пропозиції на ринку молока, які негативно позначаються не лише на виробництві молока та молокопродукції, але й на його споживанні.

7. Поголов'я корів станом на 1 січня 2022 року в всіх категоріях господарств України утримувалося 1544 тис. корів, а це в 19,6% менше порівняно з 2021 роком. На початок 2023 року поголів'я становило 1352,8 тис. голів, що на 12,4% менше 2021 рокум на 19,1% - від 2021 року.

8. Не зважаючи на постійне зменшення чисельності молочних ферм, варто відзначити поступову концентрацію виробництва. Саме від збереження та нарощування поголів'я корів у господарствах суспільного сектору залежить відродження великотоварного виробництва молочної сировини, яка найбільш придатна для виробництва високоякісних конкурентоспроможних молочних продуктів, які не поступаються світовим аналогам.

9. Собівартість виробництва молока являється один з показників, що характеризує економічну ефективність його виробництва. В структурі витрат на виробництво молока, питома вага кормів зберігає тенденцію до підвищення. Це свідчать про усвідомлення товаровиробників вкладати кошти

у збалансований та якісний раціон. Прослідковуються позитивні зміни з зростання питомих витрат на оплату праці з нарахуваннями, а питома вага витрат на паливо, як не дивно, за досліджуваний період знизилась на два пункти.

10. За досліджуваний період 2017-2021 років рівень всіх показників економічної ефективності підвищувався, окрім рівня рентабельності. Це відбулося за рахунок того, що повна собівартість 1 тони молока зростала швидшими темпами (на 48,1%) ніж підвищувалась ціна реалізації 1 тони молока (на 42,4%). Це призвело до зниження рівня рентабельності виробництва молока майже на 5 пунктів і в 2021 році він становив 22%.

М. Стабілізація та подальше нарощування виробництва молока у післявоєнний період в сільськогосподарських підприємствах повинно супроводжуватися підвищенням економічної ефективності розвитку молочного скотарства, отримання необхідного обсягу прибутку в галузі, що є основним мотиватором виробництва у ринковому середовищі.

12. Аналізуючи результати розрахунку беззбиткового обсягу виробництва молока і запасу його міцності, можна зробити висновок, що для виходу сільськогосподарським підприємствам на беззбитковий рівень потрібно було виробити 1619,3 тис. тон молока в 2022 році. Фактичне виробництво в 2022 році становило 2768 тис. тон. Запас міцності становить 41,5%, а це значить що виробництво молока не є ризикованим для сільськогосподарських підприємств.

13. За допомогою однофакторного кореляційного аналізу нами було проведено дослідження взаємозв'язку між продуктивністю корів та витратами на корми у сільськогосподарських підприємствах України. Вибірка включала дані по підприємствах у розрізі регіонів України за 2021 рік. Отримані результати дозволяють стверджувати, що залежність між факторами є тісною, 64,5% зміни продуктивності корів залежить від витрат на корми, а побудована модель є статистично значущою, тобто зв'язок між залежною та пояснювальною змінними істотний.

14. Вартість 1 кг молока у 2021 р. у підприємствах становила 10301 грн, отже, вартість приросту надою від 1 корови за рахунок збільшення витрат на корми на 1 тис. грн. становитиме 2808 грн., окупність додаткових витрат – 280%.

15. Постійні зміни в зовнішньому середовищі господарювання вимагають швидкої й адекватної реакції сільськогосподарських підприємств для підтримки та посилення їх конкурентоспроможності. Тобто необхідна методика проведення постійної діагностики ресурсів і можливостей підприємства під впливом зовнішніх чинників. Нами було проведено SWOT-аналіз виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та PEST-аналіз підприємств молочної галузі України. Це дозволило виявити основні аспекти зовнішнього середовища, які впливають на функціонування виробників молока та розділити сильні та слабкі сторони підприємства, а також потенційні можливості та погрози.

16. В умовах війни показники ефективності виробництва молока є досить стабільними. Завдяки результативній діяльності молочних ферм у безпечних регіонах і окремих областях, здійснюється якісне виробництво і збут продукції з дотриманням усіх вимог, а також переміщення поголів'я корів з небезпечних зон. Саме це дає змогу мінімізувати втрати молочних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація виробників молока України до європейських вимог. М. М. Ільчук, В.І. Радько. Біоресурси і природокористування. 2013. Т. 5, № 5-6.

С. 129-137. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpc_2013_5_5-6_17

2. Аналіз впливу війни на агросектор України. Український клуб аграрного. [Електронний ресурс]. URL:

https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/opublikovano_analitichne_doslidzhennya_analiz_vplivu_viyeni_na_agrosector_ukraini

3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. К. : ІЗМН, 2006. 512с.

4. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. Підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.

5. Антощенкова, В. В. Сучасний стан молочного скотарства в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 2. С. 25–32.

6. Арич М. Т. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України. Бізнес-інформ № 2, 2014. с.181-185.

7. Баланс молока та молокопродуктів (прогноз на 2022 р. та на період воєнного стану). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 24 с.

8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. URL:

http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_bsoph2017.pdf

9. Бариллович О. М. Стан, проблеми та перспективи розвитку молочного скотарства. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

10. бізнесу, 2022. URL:

https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/analiz_vplivu_viyeni_na_agrosector_ukraini

11. Білоусько Я.К., Товстопят В.Л. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва. К.: ННЦ ІАЕ, 2012. 59 с.

12. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Основи рослинництва і тваринництва: навчальний посібник, 2013. 338 с.

13. Блоха, А. В. Полпшення забезпечення матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва. К.: Економіка АПК. №2 (172). 2009. С. 56-60.

14. Бойчик І. М. Економіка підприємства: навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 528 с.

15. Бурка А., Гонтар В., Кишук О., Ярмак А. Практичний довідник експортера молочної продукції. URL:

https://investincherkasyregion.gov.ua/sites/default/files/dovidnyky_dlya_eksporiv_molochnoyi.pdf

16. Бусенко О. Т., Столюк В. Д., Могильний О. Й. Технологія виробництва продукції тваринництва підручник. К.: Вища освіта. 2005. 496 с.

17. Васильчак С. В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів. Монографія. Львів, НВФ «Українські технології». 2005. 240 с.

18. Виробництво молока на Хмельниччині: науково-практичне керівництво. посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко. 2012. 124 с.

19. Війна росії проти України спричинила рекордне зростання цін на молоко у світі. Асоціація виробників молока. 29 червня 2022 р. URL <https://avm-ua.org/uk/post/viina-rosii-proti-ukraini-spricinilarekordne-zrostan-na-cin-na-moloko-u-sviti>.

20. Гримак А. В. Економічні особливості формування ринку продукції м'ясного скотарства (проблеми, орієнтація на розвиток). Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2018. Т. 20, № 86. С. 23-27.

21. Гурська І. С., Лук'янова М. М. Функціонування вітчизняного ринку молока та молочних продуктів. Інноваційна економіка. 2019. № 3-4. С. 30-39.

22. Гуцул Г. А., Кудерський Б. К. Вплив війни на виробництво молока в Україні. Економіка, фінанси, облік та право: тенденції, виклики,

перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Біла Церква, 9 грудня 2022 р.). Біла Церква: ЦФЕНД, 2022. С.32-33.

23. Гуцул Т.А., Кудерський Б.К. Вплив війни на виробництво молока в Україні.

Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, фінанси, облік та право: тенденції, виклики, перспективи» 9 грудня 2022р. ЦФЕНД, Біла Церква. С.32-33. URL: <http://www.economics.in.ua/2022/12/9-2022.html>

24. Гуцул, Т. (2022). Детермінанти функціонування ринку молока та молокопродукції України в сучасних умовах. Академічні візії, (8-9), 18–28. С. 19. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/54>

25. Гуцул, Т. (2017). Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах України. Modern Engineering and Innovative Technologies, 2(07-02), 34–39. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-02-048>

26. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

27. Дробот С.А. Сутність детермінантів розвитку та їх класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип.22(1).С.97-100.

28. За даними молочної економічної консалтингової фірми Clal. URL: https://www.clal.it/en/index.php?section=tabs_consumi_procapite

29. Ігнатенко М.М., Ісвак Н.П. Стратегічні напрями розвитку підприємств молочного скотарства та підвищення якості молока на засадах соціальної відповідальності. Економіка та держава. 2020. № 7. С. 61-65.

30. Ільчук М.М. Виробництво молока та ринок молокопродуктів. Монографія. Київ, Аграрна наука, 2001. 217 с.

31. Калинка А.К. Лесик О. Б., Драб В. С. Нові інноваційні високопродуктивні стада скотарства та вівчарства. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/suchasne-tvarynytstvo/item/8145-novi-innevatsiini-visokoproduktivni-stada-skotarstva-ta-ivcharstva.html>

32. Канінський П. К., Шваб П. В. Молочне скотарство Полісся: стан і перспективи розвитку. Монографія. Київ, ННЦ ІАЕ, 2009. 235 с.

33. Козак О. А. Розвиток молокопродуктового підкомплексу в умовах міжнародної інтеграції України: монографія. Київ, ННЦ «ІАЕ», 2021. 400 с.

34. Козак О. А. Оцінка ролі та значення молокопродуктового підкомплексу для вирішення продовольчого забезпечення та національної економіки. Економіка АПК. 2020. №11. С. 39—51. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011039>

35. Козак О. А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2018. №2. С. 14-22.

36. Козак О. А. Тенденції споживання молочних продуктів в Україні. Вплив пандемії. [Електронний ресурс]. URL:

<https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukovi-spivrobntnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhyannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini-vplyv-randemiyi/>

37. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Оцінювання регіональної конкурентоспроможності виробництва молока в Україні. Економіка АПК.

2020. №4. С. 34—42. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004034>

38. Костенко В. І. Технологія виробництва молока і яловичини: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2018. 672 с.

39. Крикавський Є. В., Чернописька Н. В. Логістичні системи. Львів: Львівська політехніка, 2019. 288 с.

40. Крутляк О. В. Формування високопродуктивних молочних стад як чинник підвищення ефективності виробництва молока. Економіка АПК. 2018. № 3. С. 24-31.

41. Мамчур В. А. Інституційно-економічний механізм розвитку ринку молока і молокопродуктів. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 41-49.

42. Месель-Веселяк В. Я. Поголів'я і виробництво продукції тваринництва в Україні. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 146 с.

43. Михайленко О.В. Молочна промисловість України: аналіз стану та перспективи розвитку. Інфраструктура ринку. 2022. Випуск 65. С. 198, 197-200.

44. Міняйло О., Міняйло В., Лінецька Я. Молочопродуктовий підкомплекс України: тенденції розвитку. Товари і ринки, 2018. № 4. С. 20-35.

45. Місюк М.В., Заходим М.В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 34—43. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101034>

46. Молочний експорт в умовах війни. Бюлетень № 3. 15 червня 2022 р. Інфагро. URL: https://infagro.com.ua/ua/wp-content/uploads/2022/06/Dairy_export_B03_UKR_fin.pdf.pdf

47. Мошковська О.А. Аналіз сучасного стану молокопереробного підкомплексу України, проблеми його розвитку та шляхів їх вирішення. Агросвіт. 2019. №18. С. 16-23.

48. Новини галузі. Асоціація виробників молока URL: <http://avm-na.org/uk>

49. Осташко Т.О. Цінова конкурентоспроможність м'ясо-молочної продукції в контексті СОТ. Економіка АПК. № 2, 2011. С. 155–161.

50. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2008/270/metod.htm

51. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. 212с.

52. Патика Н. І. Конкурентоспроможність та позиціонування України на світовому ринку молочної продукції. Економіка АПК. 2019. № 5. С. 77

53. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектору у зв'язку з підписанням Україною економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським союзом. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 44 с.

54. Петриченко О.А. Аналіз тенденцій розвитку галузі молочного скотарства в ланці молокопродуктового ланцюга. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 33-40.

55. Підпала Т.В. Скотарство і технологія виробництва молока та яловичини: навчальний посібник. Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2017. 369 с.

56. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” від 05.05.2000. 2000 р., № 16, стор. 97, стаття 675. [Електронний ресурс]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF#Text>

57. Пугачов М. І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 6–13.

58. Радько В. І. Методичні підходи до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С. 53-

57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_23_12.

59. Разумова Г.В., Оскома С.В., Гаража В.І. Формування попиту на ринку молочної продукції України. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 63-67.

60. Россоха В. В., Петриченко О. А. Розвиток ринку молока та молокопродукції в Україні. Економіка АПК. 2018. № 8. С. 43-54.

61. Россоха В.В., Петриченко О.А. Виробництво і розподіл молока за обсягами та якісними і цінсвими характеристиками. Економіка АПК. 2018. №7. С. 27-36.

62. Сава А. Тваринництво України: чи буде на столі власне молоко і м'ясо?

URL: <https://agroprod.biz/2016/08/03/tvarynnytstvo-ukrajiny-chy-bude-na-stoli-vlasne-moloko-i-myaso/>

63. Савченко Т.В. Фактори впливу на структуру споживання продуктів харчування населенням України. URL:

http://www.economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/55.pdf

64. Семенда Д.К., Семенда О.В. Державна підтримка у відновленні галузі молочного скотарства. Молодий вчений. 2018. № 3. С. 377–380.

65. Скабаль В. І. Сучасний стан ринку тваринницької продукції у регіонах України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_83.

66. Степасюк Л.М. Економічні засади підвищення ефективності виробництва молока. Економіка і управління бізнесом. В.14, №2, 2023. С.101-112 DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/economics14\(2\).2023.101](http://dx.doi.org/10.31548/economics14(2).2023.101)

67. Стойко Т. (2018). Розвиток української економіки в умовах глобалізації: уроки ірландського досвіду. Економіка та управління національним господарством 19 (1), 240-245. DOI: 10.32782/2524-0072/2018-19-35. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/35.pdf

68. Угнівенко А.М., Костенко В.І., Чернявський Ю.І. Спеціалізоване м'ясне скотарство. навчальне видання. К.: Вища освіта, 2016. 303 с.

69. Укрінформ [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3615955-ukraina-z-pocatku-vijni-vtratila-do-20-pogoliva-hudobi-ta-ptici-minagropolitiki.html>

70. Уніан [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/ukrainska-molochna-galuz-vnaslidok-vivni-vedootrimala-mayzhe-milyon-tonn-moloka-12057426.htm>

71. Федулова І.В. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози. Товари і ринки. 2018. №1. С.15—28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tcvarv_2018_1_4.

72. Функціонування ринку молока та молочної продукції: теорія, зарубіжний досвід і вітчизняна практика : монографія. Шуст О.А., Варченко О.М., Гончарук І.В. та ін. ; за ред. О.А. Шуст. Біла Церква : ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2021. 296 с.

73. Чагаровський В. П. Про значення молочної галузі для продовольчої безпеки країни. Внутрішня торгівля. Імпорт. Експорт. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2022/05/14/vadim-chagarovskiy-golova-smpuznachennya-molochnoyi-galuzi-dlya-prodovolchoyi-bezpeki-krayini-molochna-pererobka-pid-chas-vivnidezhavna-dopomoga/>

74. Чередніченко, С.О. (2013). Оцінка конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств молочної галузі. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес, (181(6)), 237-245. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nynau_econ_2013_181\(6\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nynau_econ_2013_181(6)_40)

75. Шиян Н.І. Інтенсифікація виробництва як чинник підвищення показників ефективності скарарства. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 7-13.

76. Шпичак О. М. Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 24-40.

77. Яворська Т.І. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону. Економіка АПК. № 6. 2015. С. 53-59.

78. Якимчук Т.В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах. URL:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtpdf

79. Agravery [Електронний ресурс]. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/pogoliva-wih-skorotilosa-na-834>

80. Agravery [Електронний ресурс]. URL:

<https://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-moze-vtratiti-tretinu-molocnogo-pogoliva-cerez-vtnu-ta-vze-potrebuє-50-tis-goliv-netelij-dla-vidnovлення>

81. Borawski, P., Durr, J., Harper, J., & Pawlewicz, A. (2019). The intra-european union trade of milk and dairy products. Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia, 18(2), 13-23. <https://doi.org/10.22630/ASPE.2019.18.2.15.>

82. Cherniayeva, O., Kulinich, T., Gutsul, T., Korolkov, T., Gubar, O. (2023). Innovative transformations of Ukraine's economy in the context of globalization: Theoretical and analytical aspects. Financial and credit activity: Problems of theory and practice. Volume I (48), 2023. URL:

<https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3977>

83. FAO, Global Dairy Platform (2019). Climate change and the global dairy cattle sector. The role of the dairy sector in a low-carbon future. Rome, 2019. 36 p. URL : <https://www.fao.org/3/CA2929EN/ca2929en.pdf>.

84. . FAO. URL: <https://www.fao.org/statistics/en>.

85. Gutsul, T., Orezonova, A., Mytrotanova, H., Artiukh, T., Kravchenko, N. (2022). European and national dimensions of investment in agriculture in the convention of the covid-19 pandemic. Financial and Credit Activity Problems of Theory and

Practice, 1(42), 2022/ P. 342–350. URL:

<https://doi.org/10.55643/icaftp.1.42.2022.3657>

86. Gutsul T., Gutsul Y. (2020). Functioning of the milk market and milk products in Ukraine and in the world. Modern engineering and innovative technologies,

выпуск 13(4), C.51-55. URL:

<https://www.moderntechno.de/index.php/meit/issue/view/meit13-04/meit13-04>

87. Hemme (ed.) 2021 : IFCN Dairy Report 2021, IFCN, Kiel, Germany, 224 p.

88. IFCN Monthly Public Indicators. URL: <https://ifcndairy.org/about-us/ifcn-dairy-research-networkmethod/>

89. OECD-FAO Agricultural Outlook 2018-2027 URL :

<http://www.fao.org/publications/oecd-fao-agricultural-outlook/2018-2027/en/>

90. Preliminary Results IFCN Dairy Report 2022. June 8th, 2022. 18 p.

91. Rogach S., Sulima N., Gutsul T., Ilkiv L. Agricultural economics. Textbook. Kyiv. PH "Comprint". 2019. 512p.

92. Schumacher E.F. Small is beautiful: Economics as if People mattered. New York : Harper and Row, 1973. 324 p.

93. USDA Agricultural Projections to 2024. Office of the Chief Economist, World Agricultural Outlook Board, U.S. Department of Agriculture. Prepared by the Interagency Agricultural Projections Committee. Long-term Projections Report OCE-2015-1, 97 (in USA).